

ΜΑΡΚΟΥ ΜΟΥΣΟΥΡΟΥ ΤΟΥ ΚΡΗΤΟΣ ΠΟΙΗΜΑ ΕΙΣ ΤΟΝ ΠΛΑΤΩΝΑ

Τὸ ποίημα τοῦτο τοῦ Μάρκου Μουσούρου¹ εἶναι ἓν ἀξιολογώτατον ποιητικὸν δημιούργημα, τὸ ὁποῖον ἔσχε τὴν τύχην πλείστων ὅσων ἔργων τῆς λογίας βυζαντινῆς καὶ μεταβυζαντινῆς παραδόσεως τοῦ πεζοῦ καὶ τοῦ ἐμμέτρου λόγου, ἅτινα ἔμειναν ἐπὶ πολὺ ἐν ἀπορία μελέτης διὰ τὴν περὶ τὴν γλῶσσαν ἐμπάθειαν τῆς Νεοελληνικῆς Φιλολογίας. Δηλαδή τιθεμένου πρώτου τοῦ γλωσσικοῦ ἐνδιαφέροντος εἰς τὴν μελέτην τῶν κειμένων δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ μελετηθοῦν, ὡς ἔδει, κείμενα ἀρχαιοπρεπῆ μὴ παρουσιάζοντα τοιοῦτον ἐνδιαφέρον, ἐνῶ ἀντιθέτως ἠδυνήθησαν κείμενα δημώδη ὀλιγώτερον σημαντικὰ πλείστων λογιωτέρων², ἐφ' ὅσον ἡ λογοτεχνικὴ ἀξία δὲν καθορίζεται ὑπὸ τῆς γλώσσης, ἀλλ' ὑπ' αὐτοῦ τοῦ καλλιτεχνικοῦ ποιοῦ τοῦ ἔργου. Ἐν ἐκ τῶν ἀναμφισβητήτου ἀξίας ἔργων τοῦ 15^{ου} αἰῶνος, ἅτινα ἐξεφράσθησαν διὰ τῆς ἀρχαίας γλώσσης, εἶναι ἡ ἐνιαῦθα ἐξεταζομένη ποιητικὴ σύνθεσις.

Ἱστορία τοῦ ποιήματος. Τὸ ποίημα εἰς τὸν Πλάτωνα τοῦ Μάρκου Μουσούρου ἐγράφη κατὰ τὸν Ἰόβιον³ εὐθὺς μετὰ τὸ 1510

¹ Στοιχειώδης περὶ Μουσούρου (1470; - 1517) βιβλιογραφία. Ρ. Ιονίι, *Elogia virorum litteris illustrium* (Βασιλεία, 1575), σελ. 57 - 58. — Theod. Ducas, *Travels in various countries in Europe*, (ἐκδοθὲν ὑπὸ Charles Mills, Λονδίνον, 1822), τόμ. I, σελ. 12 - 14. — Nic. Komneni Parapodoli, *Historia Gymnasii Patavini* (Βενετία, 1726) τόμ. II, σελ. 294 - 295. — Christiani Boernerii, *De doctis hominibus Graecis...in Italia...* (Λειψία, 1750), σελ. 219 - 232. — Rad. Menge, *Πραγματεία περὶ Μουσούρου*, ἐν ἀρχῇ τοῦ ε' τόμου τοῦ Ἑσυχίου, τῆς ἐκδόσεως Schmidt, Ἰένα, 1868. — Ambroise-Firmin Didot, *Alde Manuce et l' Hellénisme à Venise* (Παρίσιοι, 1875), σελ. 460 - 464. — Émile Legrand, *Bibliographie Hellénique*, τόμ. I διὰ τοῦ; 15^{ου} αἰῶν., σελ. CVIII - CXXIV. — H. Pernot, *Études de Litterature grecque moderne* (Παρίσιοι, 1916), σελ. 142 - 164. — Ν. Β. Τωμαδάκη, *Εἰσαγωγή εἰς τὴν Βυζαντινὴν Φιλολογίαν*, Α', 1952, σελ. 39 - 40. — Ἡλία Βουτιερίδη, *Ἱστορία τῆς Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας* (Ἀθήναι, 1924), σελ. 270 - 287. — Ἰω. Καλιτσουνάκι, *Ἄρθρον ἐν τῷ Ἑγκυκλ. Λεξ. «Ἡλίου»*, τόμῳ 13, 1953, σ. 848 - 849, περὶ τοῦ Μουσούρου, ὅπου καὶ ἡ λοιπὴ βιβλιογραφία.

² Ὅσα φρονεῖ περὶ τοῦ ζητήματος ὁ ἡμέτερος καθηγητὴς κ. Ν. Τωμαδάκης, ἐν σελ. 24 τῆς *Εἰσαγωγῆς εἰς τὴν Βυζαντινὴν Φιλολογίαν*.

³ Πρβλ. Ιονίι, *Elogia...*, σελ. 57.

(ὀπωσδήποτε ἐν Βενετία). Ὁ Διονύσιος Θερειανὸς⁴ ὅμως δὲν συμφωνεῖ ὑποστηρίζων, ὅτι τὸ ποίημα ἐγράφη κατὰ τὰ μέσα καὶ τέλη Αὐγούστου τοῦ 1513, ἵνα προτεθῆ τῆς ἐκδόσεως τοῦ Πλάτωνος, γενομένης κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ αὐτοῦ ἔτους, πρὸς ἐπίρρωσιν τοῦ παπικοῦ βουλευμάτος διὰ τὴν ἴδρυσιν τῆς Ἑλληνικῆς Σχολῆς τῆς Ρώμης, ἀνακινωθέντος τῷ Μουσούρῳ δι' ἐπιστολῆς⁵ τοῦ Λέοντος Ι', φερούσης ἡμερομηνίαν θην Αὐγούστου 1513 καὶ καλοῦσης αὐτὸν εἰς συνεργασίαν διὰ τὴν σχολὴν ταύτην. Ἡ γνώμη αὕτη φαίνεται ἡμῖν πάνυ ἀπίθανος διὰ τὸν ἐλάχιστον χρόνον, ὅστις ἐμεσολάβησε μεταξὺ τῆς ἐπιστολῆς καὶ τῆς ἐκδόσεως, οὐχὶ ἀρκετὸν διὰ τὴν σύνθεσιν τοῦ ἐκ διακοσίων στίχων τούτου καὶ ὄζοντος ἑλληχνίων ποιήματος. Οὐδ' ἐξ ἄλλου τὸ κύριον θέμα τοῦ ποιήματος εἶναι ἡ προτροπὴ διὰ τὴν ἴδρυσιν τῆς σχολῆς (πρὸβλ. κατωτέρω). Τέλος μὴ ἀρνούμενοι ὅτι πράγματι ὁ Μουσούρος φροντίζει ἐν τῷ ποιήματι καὶ διὰ τὴν ἐπίρρωσιν τῆς παπικῆς ἰδέας, θεωροῦμεν ἀσφαλὲς ὅτι τῆς ἰδέας ταύτης οὔσης ἀρκετὰ πλαισιωθεὶς δὲν ἐχρειάσθη ὁ Μουσούρος νὰ πληροφορηθῆ περὶ αὐτῆς διὰ τῆς ἐπιστολῆς. Ἐπομένως ὁ χρόνος τῆς συγγραφῆς τοῦ ποιήματος πρέπει νὰ τοποθετηθῆ ἄνευ περιορισμοῦ ἐντὸς τοῦ 1513 ἢ καὶ τοῦ 1512.

Τὸ πρῶτον ἐτυπώθη⁶ τοῦτο ἐν ἀρχῇ τῆς τῶν Ἀπάντων τοῦ Πλά-

⁴) Ὅρα Δ. Θερειανῶ, Ἀδαμάντιος Κοραῆς (Τεργέστη, 1889), τόμ. Α' σελ. 20. Ἐπίσης ὁ Θερειανὸς νομίζει, ὅτι διὰ τὸν αὐτὸν λόγον ἀφιερῶθη καὶ ὁλος ὁ τόμος τῷ Λέοντι.

⁵) Πρὸβλ. καὶ Ἰωάννην Καλιτσουράκιν ἐν «Ἀθηνᾶ» 1914, τόμ. 26, σελ. 84: «Ὁ Ματθαῖος Δεβραῆς καὶ τὸ ἐν Ρώμῃ Ἑλληνικὸν Γυμνάσιον», ὅπου καὶ πολλαὶ περὶ τοῦ Μουσούρου πληροφορίες.

⁶) Ὁ R. Menge ἐν σελ. 50 τοῦ ε' τόμου τοῦ Ἡσυχίου τοῦ Schmidt ἀναγράφει τὰ ἑξῆς: «Ἐὰν ὁ Montfaucon βεβαίῳ ὅτι συνήντησε τὸ ἀρχέτυπον τούτου, δὲν εἶναι ἀρκετὰ σαφὲς ὡς λέγεται. Διότι λέγει ὁ σοφὸς ἐκεῖνος ἀνὴρ ἐν bibl. bibl. mscr. novae, tom. I, p. 315a: «Asservatur in bibl. Laurentiana Medicaea: in pluteo XXXVI codex XXXV, quo continentur (et alii libri et) Marci Musuri in libros Platonis elegiacon carmen, quod vertit Zenobius Acciaiolus (et hoc puto Archetypum) scriptum alia manu cum multis rasuris». Δὲν δύναμαι δὲ νὰ διακρίνω, εἰς ποῖον ἐκ τῶν δύο πρέπει νὰ ἀναφερθοῦν αἱ λέξεις ἐν παρενθέσει τοῦ Montfaucon, εἰς μόνην τὴν μεταφρασιν ἢ προσέτι εἰς τὸ ἑλληνικὸν ποίημα».

Ἐκτὸς τοῦ ὅτι καὶ ἑλληνικοῦ χειρογράφου ὑπαρξίς οὐδεμίαν ἢ μικρὰν δύναται νὰ ἔχη φιλολογικὴν ἀξίαν, ἐφ' ὅσον τὸ ποίημα ἐξεδόθη τύποις ὑπὸ τοῦ ἰδίου τοῦ ποιητοῦ, νομίζομεν σχεδὸν βεβαίαν τὴν ὑπόθεσιν τοῦ Menge, ὅτι πρόκειται περὶ τοῦ χειρογράφου τῆς μεταφράσεως, ἡ ὁποία ἐποιήθη πρὸς χάριν τοῦ Λέοντος τοῦ Ι', ὡς ὁ ἴδιος Menge ἀναγράφει περαιτέρω, ὅστις δὲν ἐγνώριζεν ἐπαρκῶς τὴν Ἑλληνικὴν διὰ νὰ ἀναγινώσκῃ τὴν αὐτῷ ἀφιερῶθεισαν ὑπὸ τοῦ Μουσούρου ᾠδὴν. Τὴν ὑπόθεσιν ἐνισχύει καὶ ἡ χρονικὴ ἀπόστασις

τωνος ἐκδόσεως principis' τοῦ Ἄλδου, ἐν Βενετία τῷ 1513 (χωρὶς τίτλον). Λόγῳ τοῦ περὶ τὸν Πλάτωνα καὶ τὴν φιλοσοφίαν πάθους τῆς ἐποχῆς πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι τὸ ποίημα κυκλοφοροῦσαν μετὰ τοῦ Πλάτωνος ἀνεγνώσθη εὐρύτατα ἀρκούσης τῆς μεγάλης φήμης τοῦ Μουσούρου⁹ διὰ τὴν τελειότητά του δὲ ἀπὸ γλωσσικῆς, τὴν ἐν πολλοῖς ἀριότητα ἀπὸ μετρικῆς πλευρᾶς καὶ τὴν ἀξίαν του ἀπὸ καλολογικῆς ἐπέδρασε τεραστίως εἰς τὴν μιμητικὴν ἐκείνην ποίησιν τῆς ἐποχῆς, ἣτις βεβαίως δὲν ἀποτελεῖ τὴν «νεοελληνικὴν σύνθεσιν»¹⁰, ὅμως ἔδωκε ποιητικὰ ἀληθῶς δείγματα, ὡς ἡ ἐνταῦθα ἐξεταζομένη φῶδι, παρὰ τὸ ξηρὸν τῶν θεμάτων της καὶ τὸ ἀρχαϊόγλωσσον τῆς ἐκφράσεως.

Ἐναφέρομεν ἐνταῦθα τρία ποιήματα ὀλίγον μεταγενέστερα τοῦ Μουσούρου, ἅτινα φέρουν καταφανεῖς ἐπιδράσεις τοῦ ποιήματος εἰς τὸν Πλάτωνα. Πρῶτον τὸ μετὰ τριακονταετιᾶν ἐν Βενετία ἐκδοθὲν ἑλεγειακὸν ποίημα τοῦ διαπρεποῦς ἑλληνιστοῦ Ἀντωνίου Ἐπάρχου¹¹ τοῦ Κερκυραίου «εἰς τῆς Ἑλλάδος καταστροφὴν θρηῖνος»¹². Τὸ ποίημα ἀποτελούμενον ἐκ 206 στίχων ἔχει τὸ αὐτὸ περίπου θέμα μετὰ τοῦ ποιήματος εἰς τὸν Πλάτωνα (βλ. κατωτέρω). Ὁ ποιητὴς δηλαδὴ κατόπιν τοῦ «θρήνου εἰς τῆς Ἑλλάδος καταστροφὴν» καλεῖ τοὺς χρι-

μεταξὺ τῆς συντελέσεως τῆς μεταφράσεως (περὶ τὸ 1520) καὶ τῆς ἐκδόσεως αὐτῆς (τῷ 1626).

⁹) Περὶ τῆς ἐκδόσεως ταύτης ὄρα Legrand, *Bibl. Hellén.*, τόμ. I, σελ. 100 - 112.

¹⁰) Ὁ Δ η μ. Δ ο ὕ κ α ς ἐν τῷ προλόγῳ τοῦ β' τόμου τῶν «Ἑλλήνων ῥητόρων», (ἐκδοσις Ἄλδου, Βενετία, 1509), γράφει: «Πανταχόθεν ὀρμώνοντες τρέχουσιν εὐθὺ Παταβίου συνεσόμενοι τῷ Μουσούρῳ, τῆς Μουσούρου παιδείας ἀπολαύσοντες. Μακάριοι οἷς τοιοῦτω χρῆσθαι καθηγεμόνι παρέσχεν ἡ τύχη!». Καὶ ὁ Ἄ λ δ ο ς Μ α ν ο ὕ τ ι ο ς ἐν τῷ προλόγῳ τῆς ἐκδόσεως: «Ἑλλήνων ῥητόρων λόγοι», γενομένης τῷ 1513 γράφει: «... Αὕτη ἡ ἀγάπη τῶν γραμμάτων, ἣτις ἔχει κάμει τὴν Βενετιαν ἄλλας Ἀθήνας, ὅπου ὅλοι τρέχουν, διὰ ν' ἀκούσουν τὸν Μᾶρ. Μουσούρον τὸν σοφώτερον ἄνδρα τοῦ αἰῶνος...».

¹¹) Ὁ χαρακτηρισμὸς τοῦ Θ. Δ ο ὕ κ α. Πρβλ. «Travels...» τόμ. I, σελ. 12, στ. 24 - 25.

¹²) Περὶ αὐτοῦ ὁ Legrand ἐν Β. Η., τόμ. I, σελ. CCX - CCXXXVII καὶ ὁ Κ. Σ ἄ θ α ς ἐν τῇ «Νεοελληνικῇ Φιλολογίᾳ», σελ. 160 - 168. Πρβλ. καὶ Μ ι χ. Ἄ. Μ ο υ σ τ ο ξ ὕ δ ο υ, Ἄντ. Ἐπαρχος, ἐν «Πανδώρα» (1867 - 8), τόμ. ΙΖ' καὶ ΙΗ', φυλλάδια 407, 409, 410, 412.

¹³) Ὁ τίτλος τῆς ἐκδόσεως ταύτης τοῦ Ἐπάρχου ἔχει οὕτως: «Ἀντωνίου Ἐπάρχου τοῦ Κερκυραίου εἰς τῆς Ἑλλάδος καταστροφὴν θρηῖνος. Τοῦ αὐτοῦ ἐπιστολαὶ τινες πρὸς ὁμόνοιαν συντείνουσαι τῶν Χριστιανῶν πολιτείας». Ἐν Βενετία, 1544. — Περὶ τῆς ἐκδόσεως ὁ Legrand, ἐνθ. ἀν., σελ. 259 - 262. Τὸ ποίημα ἀνετύπωσεν ὁ Σ ἄ θ α ς, ἐνθ. ἀν., σελ. 163 - 168, καὶ ὁ Μ ο υ σ τ ο ξ ὕ δ η ς, ἐν «Πανδώρα» ΙΗ' (1867 - 68), σελ. 37 - 38.

στιανικοὺς λαοὺς νὰ εἰρηνεύσουν¹² καὶ κατοπιν νὰ σπεύσουν εἰς βοήθειαν τῆς ὑποδουλωθείσης Ἑλλάδος. Βεβαίως δὲν ἀπευθύνεται πρὸς τὸν Πάπαν, ὡς ὁ Μουσούρος, ἀλλὰ πρὸς τὰ ἔθνη αὐτὰ ἐπικαλούμενος ἐνίοτε καὶ τὸν Δία! Ἡ ἐπίδρασις ὅμως δὲν ὑπάρχει μόνον εἰς τὸ θέμα, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν γλῶσσαν, τὴν ἔκφρασιν καὶ εἰς τὸν ἀριθμὸν τῶν στίχων ἴσως. Αὐτούσιτοι στίχοι δὲν ἦτο δυνατόν νὰ μεταφερθοῦν, ἐφ' ὅσον τὸ ποίημα τοῦ Μουσούρου ἀνεγινώσκετο ἀκόμη, ὑπάρχει ὅμως, ὡς καὶ παρὰ τῷ Μουσούρῳ (στ. 107 - 124), ἡ ἀπαρίθμησις τῶν λαῶν:

145 *Ὅσσα μὲν Ἀῦσονίων ἀρειματέων ἔθνεα ἀνδρῶν,
ὄσσα δὲ Γερμανῶν, ὄσσα τε Παιονίων,
φυλά τε Κελτῶν ἧδ' ἔτ' Ἰβήρων βόσκει' ἐπ' αἶαν...*

Ἐπίσης 91 τοῦ Μουσούρου γίνεται :

155 *Παῦσον δ' ἐπισταμένως ἀμφοῖν μέγα νεῖκος ἀνάκτοι,*

καὶ τὸ μουσούρειον: «εὐθύς ἐς Ἑλλήσποντον ὀρμάσθων» (στ. 125) γίνεται :

175 *Ἰστρος δὸν δεικνύει καὶ πλοῦν πόnton ἐφ' Ἑλλης.*

Τὸ ποίημα ὅμως τοῦ Ἐπάρχου οὐδεμίαν ἐπιδέχεται σύγκρισιν πρὸς τὸ τοῦ Μουσούρου. Ὁ «Θρηῖνος» εἶναι στιχοῦρηγμα σκληρὸν καὶ ἄκαμπτον κατὰ τὴν γλῶσσαν, ἥτις πολλὰκις ἀδυνατεῖ νὰ ἀρμόσῃ εἰς τὰ μέτρα, στομφῶδες καὶ λίαν ἄμουσον κατὰ τὸ ὕφος, οὐδὲν ἔχον τῆς χάριτος καὶ τῆς ἀνέσεως τοῦ ποιήματος εἰς τὸν Πλάτωνα¹³. Προκειμένου δὲ περὶ τῶν τοιούτων στιχοῦρημάτων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης εἰς ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν ἢ Λατινικὴν συντεταγμένων ὀρθῶς ἐλέχθη, ὅτι «ἔχουν μικρὰν ἐσωτερικὴν ἀξίαν ἢ ἀνύπαρκτον τοιαύτην»¹⁴, οὐδόλως εὐσταθεῖ ὅμως ἀναφερομένη εἰς τὸ ποίημα τοῦ Μουσούρου ἢ κρίσις αὕτη.

Ἐν συνεχείᾳ ἀναφέρομεν τὸ ἐξ εἴκοσι στίχων ἐπίγραμμα τοῦ Μιτθαίου Δεβαρη¹⁵ «Πίῳ τετάρτῳ ἄκρῳ ἀρχιερεῖ», εὐρισκόμενον σὺν ἱκα-

¹²) Βλ. κατωτέρω Σημειώσεις, στ. 83.

¹³) Καὶ τῶν συγχρόνων αἱ κρίσεις οὐχὶ εὐνοϊκαί· ὁ Ἀλέξ. Νεροῦλης εἰς ἐπιστολὴν πρὸς τὸν Ἄνδρ. Τελουντιάν γράφει: «Δικαίως δὲ ἄμφω ἔδησας, συγκρίναι βουλόμενος τὸν πυρὸν τῆ μελίῃ· ἐπῆλθέ μοι τότε γελάσαι, νῆ τὸν φίλιον, καί, νῆ Δία, πλατὺν κελίῃκα τὸν γέλωτα τὸν ἄθρηνον θρηῖνον ἐωρακώς· καὶ ὁ Μελάγχθων εἰς ἐπιστολὴν πρὸς τὸν Ἰωακείμ Καμεράριον ὀνομάζει τοὺς στίχους τούτους «confragosos et jejunos». Ἀμφότεραι αἱ ἐπιστολαὶ παρὰ Legend, B. H., τόμ. I, σελ. 262.

¹⁴) Πρβλ. Edinburgh review for Oct. 1805...Jan. 1806 (printed in London, 1806), σ. 346.

¹⁵) Περὶ τοῦ ἀνδρὸς ὁ Legend, B. H., τόμ. I, σελ. CXCXV - CXCXVIII καὶ ὁ Καλιτσουνάκις, Ματθαῖος Δεβαρηῆς., «Ἀθηνᾶ» ΚΤ'. Πρβλ. καὶ Σάθαν ἐν Νεοελ. Φιλ., σελ. 158 - 160.

νοῖς ἔτι ἐπιγράμμασι τοῦ ἰδίου ἐν ἀρχῇ τῆς συγγραφῆς αὐτοῦ «De Graecae Linguae particulis»¹⁶.

Ἐνταῦθα ὁ Δεβαρῆς ἐπικαλεῖται τὸν Πάπαν, ὡς ἀκριβῶς ὁ Μουσοῦρος, νὰ βοηθήσῃ εἰς τὴν ἐλευθερίαν τῆς Ἑλλάδος. Ἐκτὸς τοῦ θέματος, τὸ ὅποion εἶναι ἀκριβῶς τὸ αὐτό, ὑπάρχουν καὶ γλωσσικαὶ ἐπιδράσεις. Παράλληλοι στίχοι εἶναι ὁ 132 πρὸς τὸν τοῦ Δεβαρῆ:

4 *αἴση* (θεία) τὸ Γραικῶν πολλὰ πέπονθε γένος.

Πρὸς τὸ χωρίον 153 - 154 :

9 *Καὶ σοφίης συνάγων καλὰ λείψανα ὅσα ποθ' Ἑλλάς*
 καρποφόρησε

Τὸ χωρίον 175 - 176 τοῦ Μουσούρου γίνεται :

19 *Σὸν τε κλέος περίπυστον ἐς οὐρανὸν ἀστρόεντα*
ἤξει, καὶ γαίης τέροματα καὶ πελάγους.

Τὸ ἐπίγραμμα τοῦτο τοσαύτην φέρει ἐπίδρασιν ἐκ τοῦ ποιήματος εἰς τὸν Πλάτωνα, ὥστε ὁμοιάζει ὡς περίληψις αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ στίχου 81 καὶ 82.

Ἐναφύρομεν ἀκόμη ἐνταῦθα¹⁷ τοὺς Ἰωάννου τοῦ Μινδονίου τοῦ Χίου¹⁸ εἴκοσι τέσσαρας στίχους ἀφιερωτικούς «τῷ ἀγιωτάτῳ ἀρχιερεῖ Κων)πόλεως κυρίῳ Διονυσίῳ» εὑρισκομένους ἐν ἀρχῇ Μηναίου τοῦ Ἰουνίου¹⁹.

Ἐν τοῖς στίχοις τούτοις ὑπάρχει αὐτούσιος ὁ στίχος 58 τοῦ Μουσούρου καὶ εἰς ὁμοίαν ἀκριβῶς εὐκαιρίαν εἰρημένος. Ἀποδίδεται δηλονότι ὁ στίχος οὗτος ὑπὸ τοῦ Μουσούρου εἰς τὸν διδάσκαλόν του Ἰωάννην Λάσκαριν (ὁ λόγος ἐν ταῖς Σημειώσεσιν), ὃν ἐφίλει ὁ Πάπας Λέων, ὡσαύτως δὲ ἀποδίδεται καὶ ὑπὸ τοῦ Μινδονίου εἰς τὸν διδά-

¹⁶ MATTHAEII DEVARII, Liber de Graecae Linguae particulis, παρὰ Φραγκίσκου Zannetto, Ρώμη, 1588. Ἐν ἀρχῇ τῆς ἐκδόσεως ταύτης εὐρίσκονται 24 ἑλληνικὰ ἐπιγράμματα τοῦ Δεβαρῆ. — Περὶ τῆς ἐκδ. ὁ Legrand, B.H., τ. II, σελ. 52 - 60.

¹⁷ Ἐπιφύλασσόμενοι νὰ περιλάβωμεν εὐρύτερον περὶ τῶν ἐπιδράσεων τοῦ Μουσούρου εἰς τὴν ποίησιν τῆς ἐποχῆς του ἐν συνθετικῇ μελέτῃ περὶ τῆς ποιήσεως τῶν χρόνων ἐκεῖνων.

¹⁸ Ὅρα ὅσα γράφει περὶ τοῦ ἀνδρὸς ὁ Legrand, B.H., τόμ. II, σελ. 180 καὶ Σάθας, Ν. Φιλ., σελ. 201.

¹⁹ «Αἱ ἀνήκουσαι Ἀκολουθίαι τῷ Ἰονίῳ μηνί», δαπάναις Ἀνδρέα Σπινέλλου, ἐπιμελή: ἰα δε Γρηγορίου τοῦ Μαλαξοῦ, Βενετία, 1558. Τὸ ἐπίγραμμα εἰς τὴν σελίδα σ' τοῦ 2ου φύλλου. — Περὶ τῆς ἐκδόσεως βλ. Legrand, B.H., τόμ. II, σελ. 186 - 187, ὅστις καὶ ἀντυποῖ τὸ ἐπίγραμμα ἐν σελ. 187.

σκαλόν του Ἐρμῶδωρον Λήσταρχον ²⁰, ὃν ἐφίλει ὁ Πατριάρχης Διονύσιος. Τὸ χωρίον παρὰ Μινδονίῳ ἔχει οὕτω :

- 11 Ἐρμωδοῶρου
 Ἐπιθίδος ἢ Σπάρτης εἴκελον ἡμιθέοις

 14 Μουσῶν ἑλλαδικῶν χ' ἐσπερίων ²¹ τροφίμων.

Τὸ ποίημα τοῦ Μουσούρου ἀνετυπώθη ὁμοῦ μετὰ τοῦ Πλάτωνος εἰς ἔκδοσιν ²² τούτου ἐν Βασιλείᾳ τῷ 1556. Ἐκτοτε ἔπαιυσεν ἀνατυπούμενον εἰς τὰς μεταγενεστέρας ἐκδόσεις τοῦ Πλάτωνος λησιμονηθέν, (ὡς τοῦ Iob. Serrani, τοῦ Hen. Stephani, τοῦ I. Cornarii), ἐτυπώθη δ' αὖθις τῷ 1626 ἐν Ἀμστελοδάμῳ ὑπὸ Philippi Muncheri εἰς ἴδιον τεῦχος καὶ ὑπὸ τὸν τίτλον: «*Marci Musuri Cretensis carmen admirandum in Platonem una cum versione Latina et Zenobii Acciaioli ²³ metaphrasi poetica*» ²⁴. Βλέπομεν λοιπόν, ὅτι τὸ ποίημα εἰς τοσοῦτον ἐκτιμηθὲν ἔτυχε καὶ συγχρόνου λατινικῆς μεταφράσεως εἰς ἰσαριθμούς στίχους ἄργότερον ἀπαντῶμεν μεταφρασμένους τοὺς στίχους τοῦ Μουσούρου καὶ ἀγγλιστὶ ὑπὸ William Roscoe ἐν τῷ ἔργῳ αὐτοῦ τῷ ἐπιγραφομένῳ: «*The life and Pontificate of Leo X*», (Λονδῖνον, 1805), καὶ ἐν σελ. 241 κ. ἑ. τοῦ τόμου II ²⁵.

Τῷ 1763 ἀνετυλώθη εἰς Ἦτον ἐν τῇ «Ἀπολογία τῶν Ἑλλήνων κατὰ τοῦ Henr. Gally» ὑπὸ Io. Foster ²⁶. Ὁ R. Menge μνημονεύει ἔκδοσιν Didot ἐν Κανταβρηγία καὶ ἑτέραν ἐν Παρισίοις κατὰ τὸν Gundling («*Historie der Gelehrtheit*», μέρος II, § CLIII, σελ. 2052) οὐδὲν ἕτερον λέγων περὶ αὐτῶν ²⁷. Ὁ ἴδιος ἀνατυπῶν τὸ ποίημα εἰς τὴν περὶ Μουσούρου μελέτην του μετὰ τῆς λατινικῆς μεταφράσεως τοῦ Ζηνοβίου Ἀκιαγιόλι καὶ ὑπὸ τίτλον: *carmen Platonis* (σελ. 76 - 87). Τὸ αὐτὸ ἔτος (1868) ὁ ἡμέτερος Σίθας ἐτύπωσε τοῦτο ἐν τῇ «*Νεοελληνικῇ Φιλολογίᾳ*» του (σελ. 85 - 90), ἐνῶ ὁ Ambr. - Firmin Didot

²⁰) Περὶ τοῦ ἀνδρὸς βλ. Κ. Σάθια, *Νεοελλ. Φιλολογία*, σελ. 143 - 144. Ὅρα καὶ «*Ἑλληνισμῶνα*», 1847, σελ. 581 - 617.

²¹) Γραμματικῶς ὀρθὸν θὰ ἦτο *χάσπεριων*.

²²) Πρβλ. Menge ἐν σελ. 50 τοῦ ε' τόμου τοῦ Ἡσυχ. Schmidt.

²³) Περὶ αὐτοῦ (1461 - 1519) βλ. Th. Ducas, *Travels...*, τόμ. I, σελ. 69 - 70 καὶ A.-F. Didot, *Alde Manuce...*, σελ. 261.

²⁴) Βλ. R. Menge ἐν Ἡσυχίῳ Schmidt, τομ. Ε', σελ. 50, καὶ Σάθια ν, ἐνθ. ἀν.

²⁵) Κρίσις περὶ τοῦ βιβλίου ἐν «*Edinburgh Review*», ἐνθ. ἀν.

²⁶) Πρβλ. Menge ἐνθ. ἀν. καὶ Antoine - Auguste Renouard, *Annales de l'imprimerie des Aldes* (Παρίσιοι, 1831), σελ. 62.

²⁷) Ἐνθ. ἀν.

περιέλαβεν επίσης τὸ ποίημα ἐν τῷ βιβλίῳ του «Alde Manuce...» (σελ. 491 - 498). Ἐσχάτη ἀνατύπωσις ἐγένετο ὑπὸ Ἐmile Legrand ἐν «Bibliographie Hellénique», τόμ. I, σελ. (106 - 112).

Πᾶσαι αἱ ἀνατυπώσεις αὐταὶ ἐγένοντο ἄνευ ἱκανῆς προσοχῆς, παρατασσόμεναι συνήθως εἰς βιογραφίας περὶ τοῦ Μουσούρου, οἱ δὲ ἀνατυποῦντες ἐκάστοτε δὲν ἀπέβλεψαν σχεδὸν ποτὲ εἰς τὸ ποίημα αὐτὸ καθ' αὐτὸ παρατάσσοντες τοῦτο ὡς δεῖγμα τῆς ποιητικῆς ἀξίας τοῦ Μουσούρου, περὶ ἧς πολὺς ὁ λόγος. Οὕτω τὸ ποίημα τυχὸν ἱκανῶν οὐχὶ χάριν ἑαυτοῦ καὶ ἄνευ κριτικῆς ἀνατυπώσεων πολλάκις βριθουσῶν ἀντιγραφικῶν σφαλμάτων οὐδέποτε ἐμελητήθη ἢ ἐσχολιάσθη, πλὴν ὑπὸ τοῦ Φοστέρου, ὡς παραδίδεται²⁸, οὕτινος ἐξ ἄλλου τὸ βιβλίον εἶναι δυσεύρετον ἢ ἀνύπαρκτον ἐν Ἑλλάδι.

Ἡ παρούσα ἐκδοσις ἐγένετο κριτικῶς ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἐκδόσεως principis τοῦ 1513 καὶ τῶν μεταγενεστέρων ἀνατυπώσεων τοῦ Radulfi Menge²⁹, Κων)νου Σάθα, A.-F. Didot καὶ Ἐmile Legrand, ἐξ ὧν πιστοτέρα τοῦ Menge καὶ τελειότερα τοῦ Legrand.

Ὀλίγα τινὰ περὶ τοῦ ποιήματος. Οἱ ἀσχοληθέντες ἐκάστοτε μὲν τὸ ποίημα δὲν συμφωνοῦν εἰς τὸν χαρακτηρισμὸν τοῦ εἵδους αὐτοῦ. Οἱ πλείστοι ἐκάλεσαν τοῦτο ποίημα ἁπλῶς, ἄλλος ἔλεγειαν³⁰ καὶ ἄλλος φῶδῆν³¹. Καὶ ἀπὸ ἀπόψεως μετρικῆς θεωρούμενον εἶναι βεβαίως ἔλεγεια, ἀλλ' ἀπὸ ἀπόψεως περιεχομένου εἰς οὐδὲν τῆς ἀρχαίας ποιήσεως εἶδος ἀρμόζει. Ἐντεῦθεν αἰτιολογεῖται καὶ ἡ ἀσυμφωνία περὶ τὴν ὀνομασίαν. Ὁ ποιητὴς αὐτὸς οὐδὲ τίτλον κἄν θέτει εἰς τὸ ποίημα του.

Πράγματι τὸ ποίημα δὲν δύναται νὰ χαρακτηρισθῇ κατὰ τὰ εἶδη τῆς κλασσικῆς ἀρχαίας ποιήσεως^{31α}, διότι γλωσσικῶς μὲν ἀνήκει εἰς αὐ-

²⁸) Πρβλ. σημείωσιν περὶ τῆς ἐκδόσεως Foster. Ἀναφέρεται ὡσαύτως, ὅτι ὁ Foster περιέλαβε καὶ παρατηρήσεις τοῦ Ἄγγλου Marckland.

²⁹) Ἐντεῦθεν ἐλήφθησαν αἱ διάφοροι γραφαὶ τοῦ Muncher ἀναφερόμεναι εἰς τὸ κριτικὸν ὑπόμνημα.

³⁰) Πρβλ. Boerner, De doctis..., ἐν σελ. 229.

³¹) Ὁδὴν ἐκάλεσαν τὸ ἔλεγειακὸν τοῦτο ποίημα ὁ Κων. Σάθας, Δ. Θερεϊανός, Ἰω. Καλιτσουνάκις καὶ Νικ. Τωμαδάκης. Πρβλ. Νεοελλ. Φιλολ., σελ. 85, Ἄ. Κοραῆς, τόμ. Α', σελ. 19, 20, Λεξ. «Ἡλίου» ἐν ἀρθρῳ περὶ Μουσούρου καὶ Εἰς. εἰς τὴν Βυζ. Φιλολ., σελ. 39.

^{31α}) Θὰ ἠδύνατο ἴσως τις νὰ παρατηρήσῃ γραμματολογικὴν τινὰ σχέσιν τοῦ ποιήματος τοῦ Μουσούρου μὲ τοὺς ὕμνους τοῦ ἀλεξανδρινοῦ Καλλιμάχου, ἐξ ὧν τινες εἶναι συνθετιμῆνοι εἰς ἔλεγειακά διςτιχα, ἀπευθύνονται ὁμως εἰς θεοὺς. Ἡ εὐρύτατα ἐπικρατοῦσα κατὰ τὴν τελευταίαν βυζαντινὴν καὶ κυρίως κατὰ τὴν ἀμέσως μεταβυζαντινὴν περίοδον (15' - 15' αἰῶνα) συνήθεια τῶν λογίων, νὰ ἀ-

τήν, οὐσιαστικῶς ὁμως ἀνήκει εἰς τὴν ιδιόρρυθμον ἐκείνην λογιάν ποιήσιν τῆς ἐποχῆς του, ἣτις μιμεῖται ἐπιτυχῶς ἐνίοτε τὴν ἀρχαίαν κατὰ γλῶσσαν καὶ ἕφος, ἢ ἔκφρασίς της ὁμως εἶναι νόθος διὰ τὴν συνήθη ἀνάμειξιν τῆς Χριστιανικῆς Θρησκείας μετὰ τῶν ὀλυμπίων θεῶν καὶ γενικῶς τῆς ἀρχαίας νοοτροπίας μετὰ τῆς χριστιανικῆς. Τῆς ποιήσεως αὐτῆς⁸², ἧς ἐσώθησαν πλεῖστα ὄσα ἐπιγράμματα καὶ ὀλιγότερα πολύστιχα ποιήματα, τὸ ποίημα τοῦ Μουσούρου εἶναι τὸ ἄριστον δημιουργήμα κατὰ τὴν κοινὴν ὁμολογίαν. (Βλ. κατωτέρω εἰς τὰς Κρίσεις.)

Τὸ περιεχόμενον τοῦ ποιήματος ἐν συντόμῳ ἔχει ὡς ἀκολούθως.

Ὁ ποιητὴς ἀπευθυνόμενος ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν Πλάτωνα καλεῖ αὐτὸν νὰ κατέλθῃ «ἐς γὰρ λιπὼν χορὸν οὐραγιάνων», νὰ λάβῃ τὸ προσφερόμενον τυπωθὲν τεῦχος τῶν ἔργων του, (ἐνταῦθα γίνεται ἔπαινος τοῦ Πλάτωνος καὶ τῆς φιλοσοφίας του, στ. 9 - 29), καὶ νὰ μεταβῇ εἰς Ῥώμην, ὅπου θὰ συναντήσῃ ἄνδρα οὐχὶ ὅμοιον τῷ παλαιῷ καὶ ἀξίῳ ὕβρεων Διονυσίῳ, ἀλλὰ «σοφίης τε πρόμον καὶ ποιμένα λαῶν», «τὸ καλὸν ἔργον τῶν Μεδίκων Λέοντα», «ἀπειρεσίῳν γαιάων ἐσοῆνα». Εἰσελθὼν δ' ἐν τῷ ἀνακτόρῳ τοῦ ποντίφηκος πολλοὺς θὰ ἴδῃ ἰδιούς του ἐρασιάς, οὓς ὁ «ἐπιχθόνιος Ζεὺς πάντοθεν μετεπέμψατο». (Γίνεται λόγος ἐνταῦθα περὶ τοῦ Ἰω. Λασκάρεως καὶ Π. Μπέμπο [πρβλ. Σημειώσεις], ἐξ οὗ μανθάνομεν ὅτι ὁ Μουσούρος ἔσχε διδάσκαλον τὸν Λάσκαριν [στ. 59 - 64].) Οὗτοι λοιπὸν ἰδόντες τὸν Πλάτωνα θὰ τὸν ὀδηγήσουσιν πρὸ τοῦ «Πατρὸς», ὅστις θὰ τὸν δεχθῇ ἀσπασίως. Ἐκεῖνος δὲ θὰ προσφέρῃ τῷ ἀρχιεραρχῇ τὸ πρὸς αὐτὸν ἀφιερωθὲν ὑπὸ τοῦ Ἄλδου τεῦχος, ἀντάλλαγμα τοῦ ὁποίου δὲν ζητεῖ οὗτος «χρυσὸν τε καὶ ἄργυρον», ἀλλὰ τὴν κατάπαυσιν τοῦ πολέμου τῶν Χριστιανῶν, οἱ ὁποῖοι μάχονται «ἐν Ἐὐγαταῖς ἀρούραις», τῆς Εἰρήνης ὑπὸ τοῦ Ἀρεως φυλακισθείσης «ἐς πολυβενθῆς ἄντρον». (Πρβλ. Σημειώσεις, στ. 83.) Κατόπιν ὁ ποιητὴς ἔρχεται εἰς τὸ κεντρικὸν θέμα, πρὸς χάριν τοῦ ὁποίου ἄλλωστε ἐγράφη καὶ τὸ ποίημα ὅλον, δηλαδὴ ὑποδεικνύει διὰ τοῦ Πλάτωνος τὴν ἀποστολὴν βοήθειας — τῆς «ἐμφυλίου χάσματος» παυθείσης — εἰς Ἑλλάδα πρὸς ἐλευθέρωσιν αὐτῆς ἀπὸ τῶν Τούρκων, οἵτινες ἐτοιμάζονται ἤδη νὰ διαπεράσουσιν καὶ εἰς Ἰταλίαν. Εἰς τοὺς ἐπομένους στίχους (107 - 123) γίνεται ἡ ἀπαρίθμησις τῶν χριστιανικῶν λαῶν καὶ τῶν πολεμικῶν προτερημάτων αὐτῶν, οἱ ὁποῖοι πρέπει

πευθύνουν πολύστιχα ποιήματα πρὸς ἀνθρώπους (καὶ γεγονότα), πρέπει νὰ ἐρμηνευθῇ ὡς ἐπίδρασις τοῦ ἰδιαιτάτα ἀκμάζοντος συγχρόνου ἐπιγράμματος.

⁸²) Βλ. καὶ τὸ ἄρθρον τοῦ Ἡ. Βουτιερίδη ἐν ΜΕΕ, τόμ. 10, σελ. 924 - 926, Μεταβυζαντινὴ Λογοτεχνία.

νά ὀρμήσουν «ἐς Ἑλλάσποντον», πρὸς ἐλευθέρωσιν τῆς Κων)λεως καὶ σκύλευσιν τοῦ πλοῦτου τῆς Ἀσίας. «Καὶ μετ' ὀλεθρον δυσσεβέων οὐσης πανταχοῦ ἡρεμίας» θὰ κατέλθῃ πάλιν ἡ Δίκη ἐπὶ τῆς γῆς «μηκέτι μηνίουσα βροτοῖς», ἐνῶ ὁ Λέων θὰ διαμοιράζῃ τὴν δικαιοσύνην ἐπὶ γῆς.

Κατόπιν τοῦ πατριωτικοῦ τούτου ὀνείρου ὁ ποιητὴς διὰ τοῦ Πλάτωνος πάντοτε προτρέπει τὸν Πάπαν (ὡς ἦδη ἐλέχθη) νὰ προστατεύσῃ τὰ ἑλληνικὰ γράμματα καὶ νὰ ἰδρῶσῃ τὴν Ἑλληνικὴν Σχολὴν ἐν Ρώμῃ (στ. 157 - 186).

Ἀπὸ τοῦ στίχου 187 ὁ ποιητὴς λαμβάνει τὸν λόγον αὐθις καὶ ἀπευθυνόμενος πρὸς τὸν Πλάτωνα βεβαιοῖ, ὅτι ὁ Λέων σεβασθεὶς αὐτὸν «οὐ νηκουσιήσει» τῶν ἐκείνου «ὑποθημοσυνῶν», ἀφ' οὗ ἄλλως τε εἶναι πάτριον αὐτῷ ἔθος νὰ φιλῇ τὴν εἰρήνην.

Ὡς ἦδη ἐλέχθη τὸ κεντρικὸν θέμα τοῦ ποιήματος εἶναι μία ὑπόδειξις προσέει δὲ μία προτροπὴ περὶ βοηθείας τῆς Ἑλλάδος καὶ τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων. Παρ' ὅλον λοιπὸν ὅτι ἐν τῷ ποιήματι καταφαίνεται ἡ φιλοπατρία τοῦ ἀνδρός⁸³, ἡ ὅλη δ' ὑπόθεσις ἀφορᾷ εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὁ χαρακτήρ τοῦ ποιήματος δὲν εἶναι πατριωτικὸς, ἀλλ' ὑποδεικτικὸς, συμβουλευτικὸς.

Ἐν τῇ προσπαθείᾳ νὰ ἀνιχνεύσωμεν τὴν καλογικὴν ἀξίαν τῆς συνθέσεως ταύτης ἐκκινήσαντες ἐκ τῆς ἀρχῆς, ὅτι τὸ θέμα δὲν διαδραματίζει πρωτεύοντα ρόλον εἰς τὴν ποίησιν⁸⁴ (ὡς καὶ εἰς τὴν Τέχνην καθόλου), δὲν δυνάμεθα παρὰ νὰ θαυμάσωμεν τὴν ποιητικὴν αὐτὴν δημιουργίαν. Ἐν πρώτοις θὰ καταπλήξῃ ἡμᾶς ἡ τελεία ἀνεσις τῆς γλώσσης· οὐχὶ οἰασθήποτε ἀρχαίας γλώσσης ὀρθοεπουσίας, ἀλλ' αὐτῆς τῆς «ἐπικῆς»⁸⁵, τοῦ χαριεστάτου ὀργάνου τούτου, δι' οὗ ἐξεφράσθησαν τὸ ἔπος, ἡ ἐλεγεία δ' ἐν πολλοῖς καὶ τὸ ὀρχαῖον μέλος. Ἐνῶ δὲ γίνεται χρῆσις καὶ νεωτέρων λέξεων καὶ ἐτέρων ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ δημιουργηθεισῶν, τὸ ὕφος παραμένει «ἐπικόν». Αὐτὸ τοῦτο τὸ ὕφος μεγαλοπρεπὲς καὶ συνάμα χαριέν εἶναι ἡ δευτέρα μεγάλη ἀρετὴ τοῦ ποιήματος. Καὶ τὸ μὲν μεγαλοπρεπὲς ἐπιτυγχάνεται δι' ἐκφράσεων ὀμυρικοῦ-

⁸³) Δ. Θερειανὸς ἐν Ἀ. Κοραῖ, τόμ. Α, σελ. 22, γράφει: «Τίς δ' ἐπεξερχόμενος τὸ ἐκ 200 στίχων μελιχρότατον τοῦτο ποίημα δὲν διαγινώσκει εὐθὺς τὸν γνήσιον ἑλληνισμόν καὶ τὴν φλογερὰν φιλοπατρίαν τοῦ Ῥεθυμίου φιλόλογου».

⁸⁴) Πρβλ. σχετικὴν γνώμην τοῦ ἡμετέρου καθηγητοῦ κ. Ν. Τωμαδάκη ἐν «Εἰσαγωγῇ εἰς τὴν Βυζ. Φιλ.», σελ. 125.

⁸⁵) Περὶ τῆς «ἐπικῆς» ταύτης διαλέκτου εὐρὺς λόγος ἐν σελ. 23 - 28 τῆς «Ἱστορίας τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς Λογοτεχνίας» τοῦ Gilbert Murray, μετάφρ. Σ. Μεναρδοῦ, Ἀθῆναι, 1922.

σῶν, ἐνῶ τὸ χαρίεν δι' ἐνὸς προσωπικοῦ συναισθηματισμοῦ ἐνθυμίζοντος ἐκάστοτε ἀρχαῖον ἐλεγειακὸν ἢ βυζαντινὸν ὑμνογράφον. Αὐτὸς ὁ ἀληθὴς καὶ προσωπικὸς λυρισμὸς⁸⁶ εἶναι ἐκεῖνος, ὅστις προσδίδει εἰς τὸ ἐλεγειακὸν τοῦτο ποίημα τὴν ἀξίαν, περὶ ἧς πολὺς ὁ λόγος, καὶ ἄνευ τοῦ ὁποίου θὰ παρέμενε ξηρὰ μίμησις ἐκφραστικῶν τρόπων ὑψηροτέρων ξηρὸν θέμα.

Σχετικῶς μὲ τὰς γλωσσικὰς ἐπιδράσεις ἐκ τῆς ἀρχαίας γραμματείας ἔχομεν νὰ εἴπωμεν τὰ ἐξῆς· λόγῳ τῆς φύσεως τοῦ θέματος ἀφ' ἐνός, ἀλλὰ καὶ τῆς μεγαλοφυΐας τοῦ ποιητοῦ ἀφ' ἐτέρου δὲν ὑπάρχουν ξένα χωρία ἐντὸς τοῦ ποιήματος, οὐδὲ ἐπαναλήψεις ξένων ἰδεῶν καὶ τρόπων ἐκτὸς ἐλαχίστων περιπτώσεων. Αἱ γλωσσικαὶ ἐπιδράσεις περιορίζονται εἰς παραθέσεις οὐσιαστικῶν, ἐπιθέτων καὶ δημάτων, ὡς παρά τισι τῶν ἀρχαίων, κυρίως δὲ πικρὸν Ὅμηρον. Τοῦτο, γινόμενον σκοπίμως φυσικὰ καὶ καταδεικνύον τὴν μεγίστην ἑλληνομάθειαν τοῦ ἀνδρός, σκοπὸν ἔχει νὰ καταστήσῃ τελειότεραν τὴν ἀρχαιοπρέπειαν τῆς γλώσσης· προσπάθεια δηλονότι, ἣν ἡμεῖς σήμερον ὀνομάζομεν μίμησιν κολαζομένην, τότε ὅμως ἀπετέλει σχεδὸν τὸ μέτρον τῆς ἀξίας. Ἀσφαλῶς δὲ διὰ τὴν θαυμαστὴν αὐτὴν ἀρχαιοπρέπειαν τῆς γλώσσης καὶ οὐχὶ διὰ τὴν καλολογικὴν τοῦ ἀξίαν ὀνομάσθη τὸ ποίημα ὑπὸ τῶν συγχρόνων του ἐφάμιλλον τοῖς ἀρχαίοις ποιήμασι (ὡς περαιτέρω ἀναγράφεται εἰς «τὰς περὶ τοῦ ποιήματος κρίσεις»). Γενικῶς περὶ τῶν γλωσσικῶν ἐπιδράσεων γίνεται λόγος εἰδικὸς ἐν ταῖς Σημειώσεσι κατωτέρω. Ἐνταῦθα πρέπει νὰ προσιεθῆ, ὅτι ἐκτὸς τοῦ Ὁμήρου, ἐξ οὗ αἱ πλεῖστα ἐπιδράσεις, ὑπάρχουν ὅμοιαι ἐκ τοῦ Εὐριπίδου, ἐλάχισται δὲ ἐκ τοῦ Ἡσυχίου καὶ Ἀριστοφάνους, συγγραφέων δηλαδὴ, οὓς πρῶτος ὁ Μουσούρος σοφῶς ἐξέδωκεν⁸⁷. Περὶ τῶν πρωτοτύπων ὡσαύτως λέξεων καταδεικνυσῶν τὸ ποιητικὸν κυρίως δὲ τὸ δημιουργικὸν ἐν τῇ μίμησει τῆς διανοίας τοῦ Μουσούρου λόγος εἰδικὸς γίνεται εἰς τὰς Σημειώσεις.

Κρίσεις τινὲς περὶ τοῦ ποιήματος. Τὸ ποίημα ἀφ' ὅτου ἐκυκλοφόρησεν ἔσχεν εὐρείαν διάδοσιν καὶ ἐθαυμάσθη λίαν ὑπὸ

⁸⁶) Στίχοι ὡς οἱ 32 - 34, 93 - 98, 117 - 8, 127 - 8, 163 - 4, 189 - 192 κ.τ.λ. δὲν εἶναι δυνατὸν ἢ νὰ θαυματοῦσθῃν διὰ τὴν πρωτοτυπίαν καὶ τὸν ποιητικώτατον τόνον.

⁸⁷) «Εὐριπίδου τραγωδίαί ἐπτακαίδεκα», ἐν Βενετίᾳ παρ' Ἀλδῶ, 1503. Βλ. Legend, Bibl. Hellén., τόμ. I, σελ. 79 — «Ἡσυχίου Λεξικόν», ἐκδ. Ἀλδου ἐν Βενετίᾳ, 1514. Βλ. Legend, ἐνθ. ἀν., σελ. 122 - 124. — «Ἀριστοφάνους κωμωδίαί ἐννέα», ἐκδ. Ἀλδου, Βενετία, 1498. Βλ. Legend, ἐνθ' ἀν., σελ. 45 - 50. Περὶ τῆς ἐκδ. τοῦ Εὐριπίδου βλ. ὡσαύτως εἰς τὰς Σημειώσεις, στ. 9.

συγχρόνων και μεταγενεστέρων, πάντων γραψάντων μετά θαυμασμού περι αυτού.

Ὁ Paulus Iovius πρῶτος βιογραφήσας τὸν Μ. Μουσοῦρον καὶ πλείστους ἄλλους λογίους τῶν χρόνων ἐκείνων λέγει τὰ ἑξῆς: «Κατὰ τὴν κοινὴν ὁμολογίαν δύναται νὰ συγκριθῆ κατὰ τὴν χάριν μὲ τὰ ἀρχαῖα ποιήματα»⁸⁸.

Ὁ Νικόλαος Κομνηνὸς Παπαδόπουλος ὀνομάζει τὸν Μουσοῦρον «ποιητὴν σπανίας εὐδαιμονίας»⁸⁹.

Ὁ διάσημος Γάλλος ἑλληνιστὴς καὶ τυπογράφος Ambroise - Firmin Didot γράφει: «Ἐντὸς τοῦ ποιήματος τούτου ὁ Μουσοῦρος ἐκτυλίσσει συγχρόνως τὴν ὑψηλὴν ποιητικὴν του ἔμπνευσιν καὶ τὴν βαθεϊάν του γνῶσιν τῆς Ἑλληνικῆς... τὴν δύναμιν τῆς ἐκφράσεως τοῦ πινδαρικοῦ τρόπου (style), δι' οὗ τὸ ποίημα τοῦτο ἐνεψυχώθη»⁹⁰. Ἡ κρίσις αὕτη ὅμως ἀποτελεῖ καὶ τὴν ἀπόδειξιν, ὅτι ἡ ἐλεγεία τοῦ Μουσοῦρου δὲν ἐμελετήθη ἐπιμελῶς οὐδ' ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Διδότου, ὅστις σπουδαίαν περὶ τοῦ ἀνδρὸς καθόλου ἐργασίαν ἐξεπόνησε, καὶ τοῦτο, διότι ὁμιλεῖ περὶ πινδαρικοῦ ὕφους τοῦ ποιήματος, πρᾶγμα ἐντελῶς ἀνακριβές, ὡς ἀποδεικνύεται ἐκ τῆς σχετικῆς μελέτης. Ὁ μετρικὸς τρόπος φυσικὰ δὲν ἔχει σχέσιν μὲ τοὺς τοῦ Πινδάρου, ἀλλ' οὔτε γλωσσικὴν τινα ἐπίδρασιν ἔχει τὸ ποίημα πινδαρικὴν⁹¹.

Ὁ Θεόδωρος Δούκας Κρηὸς ἐκ Χάνδακος, σύγχρονος τοῦ Μουσοῦρου καὶ ἐκ τῶν πρώτων τροφίμων τοῦ Ἑλληνικοῦ Γυμνασίου τῆς Ῥώμης⁹², ὁμιλεῖ περὶ τῆς ποιήσεως οὕτω τοῦ Μουσοῦρου: «Οἱ στίχοι τοῦ Μ. προτεθειμένοι τῇ πρώτῃ ἐκδόσει τοῦ Πλάτωνος εἶναι τὸ ἀριστον δεῖγμα τῆς νεοελληνικῆς συνθέσεως»⁹³.

Ὁ Philip. Muncher, ἐκδότης τοῦ ποιήματος καὶ τῆς λατινικῆς αὐτοῦ μεταφράσεως, ἀμέσως εἰς τὸν τίτλον ὀνομάζει τοῦτο admirandum ἐπισωρεῦον αὐτῷ πλείστους ἐπαίνους, οὓς δυστυχῶς ὁ R. Menge δὲν μεταφέρει.

Ὁ Γερμανὸς φιλόλογος Christianus Boerner, ὅστις ἐξέδωκε τῷ 1750 ἐν Λιψία ἔργον περιέχον ὑπὲρ τὰς δέκα ἐμβριθευτάτας περὶ Ἑλλήνων ἐν Ἰταλίᾳ λογιῶν μελέτας, ἀναφερόμενος καὶ εἰς τὴν γνώμην τοῦ Iovii (βλ. ἀνωτέρω) γράφει: «Μεγίστην δόξαν ἴσῃν πρὸς τὸ λαμ-

⁸⁸) Βλ. P. Iovii, *Elogia...*, σελ. 57.

⁸⁹) N. K. Papadopolii, *Hist. Gymn. Patavini*, τόμ. II, σελ. 294.

⁹⁰) A. - F. Didot, *Alde Manuce...*, σελ. 352.

⁹¹) Πρβλ. τὰς ἐπιδηράσεις εἰς τὰς Σημειώσεις.

⁹²) Βλ. τοῦ ἰδίου, *Travels...*, τόμ. I, σελ. 7.

⁹³) Ἐνθ. ἀν., σελ. 12.

πρὸν ἀξίωμα, δι' οὗ ὁ ποντίφηξ Λέων αὐτὸν ἐτίμησε⁴⁴, παρεσκευάσεν ἑαυτῷ ὁ Μουσούρος διὰ τοῦ ἐξόχου ἐκείνου καὶ «κατὰ τὴν κοινὴν γνώμην πρὸς τὰ ἀρχαῖα συγκρινομένου κατὰ τὴν χάριν» ποιήματος, τὸ ὁποῖον εἰς ἔπαινον συνέθεσε τοῦ Πλάτωνος⁴⁵.

Ὁ Émile Legrand λέγει περὶ τοῦ ποιήματος τὰ ἐξῆς: «Ἐν τῷ θαυμαστῷ τούτῳ ὕμνῳ εἰς τὸν Πλάτωνα ὁ Μουσούρος ἐπιδεικνύει ποιητικὸν τάλαντον, τὸ ὁποῖον τὸν κατατάσσει εἰς τὴν αὐτὴν σειρὰν μὲ τὸς ποιητὰς τῶν λαμπροτέρων χρόνων τῆς Ἑλλάδος»⁴⁶.

Ὁ Κωνῆνος Σάθας ὀνομάζει τὸν Μουσούρον «ποιητὴν ὑψιπετῆ»⁴⁷ οὕτω συμπληρῶν περαιτέρω: «Ἡ ἐξαισία αὕτη ᾧδὴ ἀποπνέουσα τὸ μῦρον τοῦ πατριωτισμοῦ καταδείκνυσι τὴν περὶ τὸν Ἕλληνα λόγον δεινότητα καὶ τὸ γόνιμον τῆς φαντασίας τοῦ Μουσούρου»⁴⁸.

Ὁ Διονύσιος Θερεϊανὸς λέγει: «Καὶ ἂν μηδεμία ἄλλη ἐσώζετο εὔδησις τῶν καλῶν τοῦ Μουσούρου ἐπιτηδευμάτων καὶ μαθημάτων, θὰ ἤρκει πρὸς ἀπαθανατισμὸν τοῦ ἀνδρὸς ἢ ἀθάνατος ᾧδὴ, ἢ προτεταγμένη...»⁴⁹. Καὶ ἀλλοῦ: «...κλασσικὴν ἐκείνην ᾧδὴν λόγῳ ποιητικοῦ κάλλους καὶ φρασευτικῆς εὐρυθμίας οὐχὶ ἀναξίαν τῶν ἐνδόξων τῆς Ἑλλάδος ἡμερῶν, ἱκανὴν δὲ ὁποσδήποτε νὰ ἀντιμετρηθῆ ἕως ἐπιπέδου πρὸς τὰ κάλλιστα τῶν ἀλεξανδρινῶν χρόνων ποιητικὰ καλλιτεχνήματα»⁵⁰.

Ὁ Ἰωάννης Καλιτσουνάκις γράφει: «Ἄξιον ἰδιαιτέρας παρατηρήσεως εἶναι, ὅτι ὁ Μουσούρος ἀποδεικνύεται διὰ τῆς ᾧδὸς ταύτης λυρικός ποιητὴς ἄριστος, ὑπὸ τῶν συγχρόνων του μάλιστα τότε πολυλαχῶς ἐξυμνηθεὶς καὶ ἀνακηρυχθεὶς αὐτὸ τοῦτο ὡς ἀντάξιός τῶν μεγάλων τῆς Ἑλλάδος ποιητῶν»⁵¹.

Ἐν τέλει μεταφέρομεν ἐνταῦθα τὴν κρίσιν τοῦ Ἡ. Βουτιερίδη⁵². «Ἡ ᾧδὴ εἰς τὸν Πλάτωνα» γράφει, «εἶναι τὸ εὐγενέστερον καὶ ἐκλεκτότερον τῶν ἀρχαϊζόντων ποιητικῶν προϊόντων, ὅσα ἤλθον εἰς φῶς κατὰ τοὺς χρόνους αὐτοῦ τῆς μεγάλης κινήσεως πρὸς διάδοσιν καὶ μελέτην

44) Πρόκειται περὶ τοῦ ἀξιώματος τοῦ ἀρχιεπισκόπου. Πρβλ. Ιονίι, Elogia..., σελ. 58 καὶ Didot, Alde Manuce..., σελ. 464.

45) Ὁρα Boerner, De doctis..., σελ. 232.

46) Ὁρα Legrand, B.H., τόμ. I, σελ. CXVI.

47) Ἐν τῇ Νεοελλ. Φιλ., σελ. 84.

48) Βλ. ἐνθ. ἀν., σελ. 85.

49) Βλ. Δ. Θερεϊανοῦ, Ἄ. Κοραΐς, τόμ. Α', σελ. 19.

50) Ἐνθ. ἀν., σελ. 20.

51) Ἰ. Καλιτσουνάκις ἐν τῷ περὶ Μουσούρου ἄρθρῳ τοῦ Ἑγκυκλ. Λεξ. «Ἡλίου».

52) Ὁ Βουτιερίδης, ἐν σελ. 282 - 6 τῆς Ἱστορίας τῆς Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας παραθέτει ἀντὶ ἄλλης εὐρείας περιλήψεως παράφρασιν τινὰ τοῦ ποιήματος.

τῶν ἀρχαίων γραμμάτων»⁵³, καὶ περαιτέρω· «Ἡ Ὁδὴ εἰς Πλάτωνα κυρίως ἀποτελεῖ τὴν δόξαν του (τοῦ Μουσοῦρου). Εἰς τὸ ποίημα τοῦτο...ὁ ἔμπνευσμένος τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος ἐρμηνευτὴς ἀποκαλύπτει ὅλην τὴν ποιητικὴν ἰδιοφυίαν του... Ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας ἡ ἑλληνικὴ ποίησις δὲν εἶχε παρουσιάσει τόσον ὑψηλὸν δημιούργημα. Εἰς αὐτὸ ὁ Μουσοῦρος εἶναι λυρικός ποιητὴς κατὰ τὴν εὐρυτάτην σημασίαν τοῦ ἐπιθέτου καὶ τοῦ οὐσιαστικοῦ. Ἡ εὐγένεια καὶ τὸ ὕψος τοῦ νοήματος καὶ τῆς φράσεως βαίνουν παραλλήλως· ἡ ἑλληνικότης τοῦ λόγου καὶ τῆς σκέψεως ἀναδεικνύει περισσότερο τὴν διάνοιαν τοῦ ἀνθρωπιστοῦ, ὁ ὁποῖος κατέχει ὅλον τὸ πνεῦμα τοῦ ἀρχαίου κόσμου καὶ τῆς ἐποχῆς του, καὶ τὴν συγκίνησιν τοῦ πατριώτου, ὁ ὁποῖος θέλει τὸν τελευταῖον μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων πόλεμον ὡς ἀπελευθερωτικὸν τῆς πατρίδος του διὰ νὰ κυριαρχήσουν εἰς τὸν κόσμον αἱ ἀνθρωπιστικαὶ ἰδέαι. Ὁ ποιητὴς εἶναι οὕτω γνήσιος τῆς Ἀναγεννήσεως ἀντιπρόσωπος καὶ ὑπέροχος τῆς ἑλληνικῆς συνειδήσεως ἐργάτης»⁵⁴.

Σημείωσις. Εἰς τὴν ἔκδοσιν τοῦ ποιήματος διετηρήθησαν τὰ κεφαλαῖα γράμματα εἰς τὴν ἀρχὴν τῶν στίχων, ὡς ταῦτα εἶχον εἰς τὴν editionem principem· τοῦτο ἐνομήσθη καὶ διὰ αἰσθητικούς λόγους. Ἐπίσης εἰς τὸ ὑπόμνημα δὲν ἀναγράφονται αἱ διαφοραὶ κατὰ τὴν στίξιν τῆς πρώτης καὶ τῶν ἄλλων ἐκδόσεων πρὸς τὴν ἡμετέραν.

Εἰς Πλάτωνα

Θεῖε Πλάτων, ξυνοπαδὲ θεοῖς καὶ δαίμοσιν ἤρωσ
 Πασουδίη μεγάλῳ Ζηνὶ παρεσπομένοις,
 Ἄρμα κατ' οὐρανὸν εὐρὸν ἀελλοπόδων ὅτε πώλων
 Κεῖνος ἐλᾶ πτηνῶ δίφρω ἐφεζόμενος,
 5 Εἰ δ' ἄγε νῦν κατάβηθι λιπὸν χορὸν οὐρανώων
 Ἐς γὰν ψυχοφυῶν εἰρεσίη περὺγων
 Καὶ λάξεν τόδε τεῦχος, δ' οὐκρατικὴν δαριστὴν
 Ἄμφις ἔχει καὶ σῆς κεδνὰ γένεθλα φρενός,
 Ὡ ἐνὶ Κοσμοτέχνης ὀκτὼ πύχας Οὐλύμιοιο
 10 Ἐξ ἰδίων ἔλκων ἀρχέτυπον κραπίδων
 Δείματο καρπαλίμως· ὑπάτην σελάεσιν ἀπίροις
 Δαιδάλλων, τήνπερ κλείομεν ἀπλανέα.

2 Πασουδίη Aldus || 4 ἐλᾶ Aldus || 7 λάξον Menge.

⁵³) Ἐνθ. ἀν., σελ. 270.

⁵⁴) Ἐνθ. ἀν., σελ. 281 - 2.

- Τὰς δ' ἄρ' ὑφεξείης μονοφεγγέας ἐξετόρυσεν
 Αὐτόθεν ἀκροτάτης ἀντία κινυμένας.
 15 Ἡ σφέας ἀρπάζουσα παλιμπλάγκτιο κελεύθον
 Σύρει ἀναγκαίη, ταὶ δὲ βιηζόμεναι
 Οὐκ ἀέκουσαι ἔπονται· ὁμως ἐὸν οἶμον ἐκάστη
 Ἐμπαλιν ἐξανύει βάρδιον ἢ τάχιον.
 20 Ὡ ἐνὶ κυδρὸς Ἔρωσ ἀπὸ γαίης ὑψὸς ἀείρων
 Ἰμέρω ἄμμε φλέγει κάλλεος οὐρανίου.
 Ὡ ἐνὶ σὺ ψυχᾶς φύσιν ἄφθορον οὐδ' ἀμενηνοῦ
 Σκήνευς ὀλλυμένον δεῖξας ἀπολλυμένην.
 Ἄλλοτε διογενῶν πόλιν οὐρανογείτονα φωτῶν
 Κτίξεις, οἷσι μέλει πῶτα Δικαιοσύνη
 25 Ἡδὲ καὶ Εὐνομίη κουροτρόφος· οὐδ' ἀπ' ἐκείνου
 Νόσφιν ἀπειραπέτην ἄστεος ὅσπε πάλιν
 Αἰδῶς καὶ Νέμεσις. Τίς ἕκαστά κε μυθολογεῖται,
 Ὅσα θεοπνεύστοις ταῖσδ' ἐνέθου σελίαι;
 Τὰς γε λαβῶν ἀφίκιο πόλιν βασιλῆίδα πασέων,
 30 Ὅσας οὐρανόθεν δέρκεται ἠέλιος,
 Ῥώμην ἐπιτάλοφον γαίης κράτος αἰὲν ἔχουσαν,
 Ἡς διὰ μεσσαίης Θύμβρις ἐλισσόμενος
 Κοίρανος ἐσπερίων ποταμῶν κερατηφόρος εἶσιν
 Οὐθαο παιίνων βόλακος Αὔσονίης.
 35 Ἐλθῶν δ' οὐ Σικελῶν ὀλοόφρονα κεῖθι τύραννον
 Ὡμοφάγον, Σκύλλης λευγαλέης τρόφιμον,
 Ὑβριοτήν Μουσέων Διονύσιον, ἀλλὰ γε δήεις,
 Ὡ τότε ὁμοῖον ἰδεῖν φῶτα μάτην ἐπόθεις,
 Ἀμφοτέρων σοφίης τε πρόμον καὶ ποιμένα λαῶν,
 40 Ὅπποσοὶ Εὐδρώπην ναιετάουσιν ὄλην
 Λαυριάδην ἐρατῆς Φλωρεντίδος ἀστέρα πάτρης
 Λαμπρόν, ἀτὰρ Μεδίκων τῶν ὀνομαστοτάτων
 Τηλεθόον καλὸν ἔργος, ἀειθαλές, ἀγλαόκαρπον,
 Τὸ πρὶν Ἰωάννην νῦν δ' ἄρ' ἀπειρεσίων
 45 Γαϊάων ἐσσηνα, Λέοντα, κράτιστον Ὀλύμπου
 Κλειδοῦχον τοῦ νεῦμ' ὡς Διὸς ἀζόμεθα·

13 ἐφεξείης Sathas || 16 βιαζόμεναι Didot || 27 μυθολογεῖται Sathas || 31
 Αὔσονίης Sathas || 37 δήεις Sathas, Didot || 38 τότε corr. Menge | ὁμοῖον
 Sathas || 43 τηλεθόος(?) Sathas || 44 ἄρα corr. Didot.

- Πᾶς ὃν ἄναξ σέβεται γοννούμενος, οὐδέ τις αὐτῷ
 Τολμᾷ σκηπιούχων ἀντιφροζέμεναι.
 Ἐισβάς δ' ὀλβιόδαιμον ἀνάκτορον εὐθύς ἔρασιτᾶς
 50 Σείτο, Πλάτων, πολλοὺς ὄψαι ἐν μεγάροις
 Παντοίαις ἀρεταῖσι μεμηλότας ἢ δ' ἄριστᾶς
 Τερπνοὺς καὶ πινυτοὺς Ζητὸς ἐπιχθονίου,
 Πάντοθεν οὖς αὐτὸς μετεπέμψατο καὶ σφίσι χαίρει
 Τιμήντα διδοὺς καὶ πολλόλβα γέροα.
 55 Ἐξοχα δ' αὖ περὶ κῆρι φιλεῖ δύο· τὸν μὲν ἀφ' ἰρῆς
 Ἑλλάδος, οὗχ ἓνα τῶν, οἱ πελόμεσθα τανῦν
 Ῥωμαῖοι Γραικοί τε καλούμενοι, ἀλλὰ παλαιοῖς
 Ἀτθίδος ἢ Σπάρτης εἵκελον ἡμιθέοις·
 Λασκαρέων γενεῆς ἔρικυδέος ἄκρον ἄωτον
 60 Καὶ τριπροσωποφανοῦς οἴνομ' ἔχοντα θεοῦ.
 Ὅς μ' ἔτι τυτθὸν ἕοντα πατήρ ἄτε φίλιτατον υἱὸν
 Στεργόμενος περὶ δὴ στέργεν ἀπὸ καρδίας·
 Καί μοι σιεῖνος ὁδοῦ πρὸς Ἀχαιῖδα μούσαν ἀγούσης
 Δειῖξεν ἀριγνώτως μούνος ἐπιστάμενος.
 65 Τὸν δ' ἕτερον τριπλαῖσι κεκασμένον εὐεπίησι
 Καὶ πλασθέντα τριῶν χερσὶ σοφαῖς Χαρίτων
 Βεμβιάδην ἤρωα· πατήρ δὲ συνίστορα πάντων
 Θῆκεν ἀπορρήτων οὐατα τοῦδε μέγας
 Πάντα οἱ ἐξανδῶν μελεδήματα πορφύροτος
 70 Θυμοῦ ἀναπτύσσων τ' ἤτιορ ἔνερθεν ὄλον.
 Κεῖνοι δὴ σ' εἰλόνοτες ἀγινήσουσιν ἐς ὧπα
 Πατρός, ὃ δ' ἀσπασίως δέξεται· ἀλλὰ σύπερ,
 Ἡ Θέμις, ἀχράντιον δρᾶξαι ποδόσ· «Ἰλαθι», λέξας,
 «᾿Ω πάτερ· ὦ ποιμάν, ἴλαθι σοῖς ἀγέλαις·
 75 Δέχνησο δ' εὐμενέως δῶρον, τόπερ Ἄλδος ἀμύμων
 Δεψηταῖς ἐρίφων γραπτὸν ἐν ἀροακίσι
 Πρόφρων σοι προΐησι, διοτρεφέες· αὐτὰρ ἀμοιβῆν
 Τῆσδ' εὐεργεσίας ἤτεε κείνος ἀνήρ,
 Οὗχ ἓνα οἱ χρυσόν τε καὶ ἄργυρον, οὐδ' ἓνα πέμψης
 80 Ἐμπλείην ὀηγέων λάρονακα πορφυρέων,
 Ἄλλ' ἔν' ἀποσβέσεως μαλερὸν πῦρ ἄλλοπροσάλλου

48 ἀντιφροζέμεναι Sathas || 51 ἀρεταῖς Didot, Legrand || 54 πολίολβα
 Sathas || 57 καλούμενοι Didot, Menge, Legrand, Sathas || 62 καρδίας lapsu
 oculi scr. Didot, Sathas || 73 Ἡ Aldus || 74 ἴλαθι Aldus || 79 πέμψης Al-
 dus || 81 ἀποσβέσεως Aldus.

- Ἄρηος, τῷ νῦν πάντι' ἀμαθυνόμενα
 Ὀλλυται. Οὐκ ἄρεις ὡς Εὐγανείαις ἐν ἀρούραις
 Πάντα πλέω λύθρον, πάντα πλέω νεκῶν ;
 85 Παίδων δ' οἰμωγὴν καὶ θηλυτεροῶν ὀλολυγὴν
 ὤκτισε μὲν Κύκλωψ, ὤκτισε δ' Ἀντιφάτης·
 Φλόξ δ' ὀλοή τεμένη τε θεῶν οἴκους τε πολιτῶν
 Δαρδάπει μογερῶν τ' ἀγρονόμων καμάτους·
 Ὅσων δ' αἰθ' Ἥφαιστος ἐφείσατο, ταῦτ' ἀλαπάξει
 90 Βάρβαρος οὐ στοργὴν οὐδ' ἐλεητὴν ἔχων.
 Παῦσον, ἄναξ, χάσμην ἐμφύλιον ἔνθεο σοῖσιν
 Υἱάσιν εἰρήνην καὶ φιλότητα, πάτερ,
 Σχέλιος ἦν τειγῶν Ἄρης πολυβενθὲς ἐς ἄντρον
 Ὡσε λίθοις φράξας πῶμα κατωρυχέσιν.
 95 Ἀλλὰ σὺ μιν μοχλοῖσιν ἀνέλκυσσον ἠδὲ Λόγοιο
 Δεῖξον ἰδεῖν Θεῖου λάτρισι καὶ ἀριτεμέα
 Εἰρήνην, πολύκαρπον, εὐφρονα, βοτρύδωρον,
 Εἰρήνην κόσμῳ παντὶ ποθεινοτάτην.
 Αὐτὰρ ἀριθμηθέντας ἐπιπροΐαπον ἅπαντας
 100 Τουρκογενῶν ἀνόμοις ἔθνεσιν αἰνολύκων·
 Οἷ χθόνα δουλώσαντες Ἀχαιΐδα νῦν μεμάασι
 Ναυσὶ διεκπεράαν γῆν ἐς Ἴηπυγίην
 Ζεῦγλαν ἀπειλοῦντες δούλειον ἐπ' ἀθχένι θήσειν
 Ἄμμιν, αἰσιτώσειν δ' οὖνομα Θειοτόκου.
 105 Ἀλλὰ σὺ δὴ πρότερος τεῦξον σφίσι καὶ πῶν ὄλεθρον
 Πέμψας εἰς Ἀσίης μυρία φῦλα πέδον·
 Χαλκεοθωρήκων Κελιάων θοῦρον Ἐννῶ
 Ἴππους κεντούντων πρῶοσιν εἰδομένους,
 Αἰθῶνων μετέπειτα σακέοπαλον ἔθνος Ἰβήρων
 110 Καὶ μέλαν Ἐλβετίας πεζομάχοιο νέφος·
 Γερμανῶν τε φάλαγγας ἀπείρονας ἀνδρογιγάντων,
 Τοῖς δ' ἐπὶ Βρετανῶν λαὸν ἀρηϊφίλων·
 Πάσης τ' Ἰταλίας ὅσ' ἀλεύατο λείψανα πόμιον,
 Οὐδὲ διερχαίσθη δούρασιν ἄλλοθρόων.
 115 Ἄλλοι μὲν τραφεροῆς δολιχὰς ἀναμετρήσαντες
 Ἄτραπιτοὺς ἀν' ὄρη καὶ διὰ μεσογέων

88 τε Sathas || 102 νεῶσι (?) Sathas | διεκπεράα (!) Sathas : διεκπεράαν Di-
 dot || 103 ζεῦγλαν Didot || 108 κεντώντων Sathas | πρῶοσιν Sathas || 110 ἔλ-
 βετίας Aldus || 114 δούρασιν Sathas || 115 δολιχῆς Sathas || 116 ἀτραπετούς
 Sathas | μεσογέων exhib. Didot.

- Καὶ ποταμῶν διαβάντες αἰεὶ κελάδονται ῥέεθρα
 Δυσμενέεσσι γένους κῆρα φέροισιν ἐμοῦ
 Θωρηχθέντες ὁμοῦ σὺν Παίοισιν ἀγκυλοτόξοις
 120 Τοῖς θαμὰ Τουρκάων αἵματι δεινομένοις·
 Ἀντὰρ χιλιόναυς Βενέτων ἄλδς ἀρχιμεδόντων
 Οὐλαμὸς ὠκυάλαις ὀλκάσι μαρνάμενος
 Καὶ νέες Ἴσπανῶν μεγακήτεες οὖρεσιν Ἴοιαι,
 Αἶ κορυφὰς ἰστών ἐντὸς ἔχουσι γερῶν,
 125 Εὐθύς ἐς Ἑλλάσποντιον (ὑπὲρ καρχῆσια δὲ σφέων
 Αἶεν ἀειρέσθω σταυρὸς ἀλεξίκακος)
 Ὀρμάσθων ἦν γὰρ τε πόλις Βυζαντίδι πρώτῃ
 Νόστιμον ἀστράψῃ φέγγος ἔλευθερίας,
 Ἀντήν κεν θλάσσειας ἀμυμακέτιο δράκοντος
 130 Συντριψίας κεφαλῆν· τᾶλλα δὲ τοῖο μέλη
 ῥεῖ ἄλαπαδνὰ γένοιτο· λεῶς οὐ θάρσος αἰείρας
 Γραικὸς δὲ δουλείᾳ νῦν κατατρυνχόμενος
 Ἀρχαίης ἀρετῆς, ἔν᾽ ἐλεύθερον ἦμαρ ἴδεται,
 Μνήσεται οὐτάζων δῆϊον ἐνδομύχως.
 135 Ἀντὰρ ἐπεὶ κτείνωσιν ἀλάστορας ἢ πέραν Ἴνδῶν
 Φεύγοντας κρατεροῦ γ' ἐξελάσσωσι βίῃ,
 Ἀντήμαρ σὺ θεοῖς ἐπινίκιον ἕμιον αἰείδων
 Καὶ μεγάλης χαίρων εἵνεκε καμμονίης
 Ἀνδράσι νικηταῖς στεφανηφόρα κράτα ἔχουσιν
 140 Ἀσίδος ἀφνειῆς πλοῦτιον ἀπειρεσίον,
 Τουρκάων ἀφενός τε, ῥυηφενίην τε καὶ ὄλβον,
 Ἐξηκονταετῆς ὄν συνέλεξε χρόνος,
 Χερσὶ τροπαιούχοις διαδάσσει ἀνδρακάς· οἳ δ' αὖ
 Σκυλοχαρεῖς πάτρης μνησάμενοι σφειτέρης
 145 Μέλπονται καθ' ὁδὸν παιήονα καὶ προῦλιν ὄπλοις
 Ὀρχήσονται ὄλα ψυχᾶ ἀγαλλόμενοι.
 Καὶ τότε δὴ ποτὶ γαῖαν ἀπ' οὐρανοῦ εὐνοῦδειαν
 Πιθήσεται Ἀστραίου πρόσβα Δίκη θυγάτηρ
 Μηκέτι μηνίουσα βροτοῖς· ἐπεὶ οὐκ ἀλιτρών,
 150 Ἄλλ' ἔσται χρυσοῦν πᾶν γένος ἡμερίων
 Σεῖο θεμιστευόντος ὄλῃ χιθονὶ καὶ μετ' ὄλεθρον
 Δυσσεβέων οὔσης πανταχοῦ ἡρεμίας.

117 ἀεικελάδοντα Sathas || 123 Ἴσπανῶν Aldus || 124 ἰστών Aldus || 128 ἀστράψῃ Aldus || 131 γένοιτο corr. Menge || 138 εἵνεκα Sathas || 141 ἀφενός τε Sathas | ῥυηφενίαν Sathas || 146 ὄλα ψυχᾶ Aldus || 152 ἡρεμίας Aldus: Mun-cher depravitavit verbum in ἡμερίης.

- Καὶ τὰ μὲν εἶθε γένοιτο· μαθήμασι νῦν δὲ παλαιῶν
 Ἑλλήνων, ὄναξ, ἄρκεσον οἰχομένοις·
- 155 Θάροννον δ' Ἑκάτοιο φιλαγρούπνους ὑποφήτας
 Δώροις μελίσσων καὶ γεράεσσι θεῶν.
 Παιτοδαπούς τε, πάτερ, ξυναγείρας ἡμὲν Ἀχαιῶν
 Ἦδὲ πολυσπορέων νύεας Ἑσπερίων
 Πρωθήβας καὶ μήτε φρενῶν ἐπιδενέας ἐσθλῶν
- 160 Μήτε φυῆς μήτ' ὄνν αἵματος εὐγενέος
 Ἐν Ῥώμῃ κατάνασσον ἐπιστήσας σφίσιν ἄνδρας,
 Οἷ σῶζουσι λόγων ζώπυρον ὠνυγίων.
 Νάιοιεν δ' ἀπάνευθε πολυσκάρθμοιο κυδοιμοῦ
 Νηϊάδων προχοαῖς γειτονέοντα δόμον.
- 165 Τῷ δ' Ἑκαδημείης ὄνομα εἶη κυδιανείρης
 Ζήλω τῷ προτέρης, ἦν ποτ' ἐγὼ νευόμην
 Κούροις εὐφρέεσσι ἐπισταμένως ὀαρίζων,
 Τούς γ' ἀναμιμήσκων, ὧν πάρος αὐτοὶ ἴσαν.
 Ἄλλ' ἢ μὲν δὴ ὄλωλε· σὺ δ' ἦν καινὴν ἀναφήρης,
- 170 Ἔνθεν ἄρ' εὐμαθίης πυρός ἀναπτόμενος
 Βαιοῦ ἀπὸ σπινθήρος ἀναπλήσει μάλα πολλῶν
 Ψυχὰς ἡϊθέων φωτὸς ἀκηρασίου.
 Ἐν Ῥώμῃ δέ κεν αὐθις ἀνηβήσειαν Ἀθηναί
 Ἀντί τοι Ἰλισσοῦ Θύμβρον ἀμειψάμεναι.
- 175 Ταῦτά τοι ἐκτελέσαντι κλέος, πάτερ, σθρανόμηκες
 Ἑσχατιὰς ἤξει μέσφ' ἐς Ἑπερβορέων.
 Ποία γάρ ποτε γλώσσα τεήν, ποῖον στόμα, φήμην
 Ἦ ἀγορητάων ἢ καὶ ἀοιδοπόλων
 Οὐκ ἂν ἐφρυνήσειεν, ἀμαυρώσει δὲ τίς αἰῶν
- 180 Τηλεφανῆ τοίης προήξιος ἀγλαίην;
 Ταῦτα τεοῦ γενειῆρος ἀοίδιμον ἦδὲ προπάππων
 Πάνια; ἐπ' ἀνθρώπους οὔνομα θῆκαν, ἄναξ.
 Τῶν δὲ σέθεν προτέρων βάξις κακὴ ἀρχιερέων
 Κακκέχνται, ἅτε δὴ πάμπαν ἀρειμανέων
- 185 Καὶ τε φιληδούντων ἀνδροκτασίαις ἀλεγειναῖς
 Καὶ κεραιζομένοις ἄσπεσι τεροπομένων».

157 ξυναγείρων Sathas | ἢ μὲν Muncher || 158 ἦ δὲ Muncher | πολυσπο-
 ρέων Sathas || 162 λόγον lapsu manus scr. Muncher || 165 Ἑκαδημείης
 Sathas: Ἀκαδημείης Didot, Legrand || 166 προτέρω corr. Sathas || 167 εὐ-
 φρέεσσι Sathas | ἐπισταμένων Didot, Legrand || 169 ἀναφήρης Aldus: ἀνα-
 φήρης Menge || 181 γενειῆρος Sathas | ἀοίδιμον Sathas || 182 ἀνθρώποις Sathas
 || 183 βάξις Aldus || 184 κακκέχντι Legrand || 185 φίλη δούντων Sathas.

*Τοῖα σὺ παρφάμενος πείσεις σπεύδοντα παρορμέων,
 Θεῖτε Πλάτων, ἐπεὶ οἱ πάτριόν ἐστιν ἔθος
 Εἰρήνην φιλέειν, ἐκὰς Ἀῖσωνος ὠθέμεν αἴης*
 190 *ῥίμψα ταλαύρινον, βαρβαρόφωνον ῥῆσιν
 Ἡδ' Ἐλικωνιάδων ἐλλήγιον ἄλσος ὀφέλλειν
 Ὀρπήκεσσι φρυῶν ἄσπι κνῖσσομένον.
 Ναὶ μὰν εὐμεγέθους σέο μορφῆς ἐκπρεπὲς εἶδος
 Καὶ τε θεοῖς ἰκέλην ἀθανάτοισι φρυῆν*
 195 *Καὶ γεραροῦς ὤμους βαθυχαιτήντά τε κόσμον
 Παλλεύκου κορυφῆς κεῖνος ἀγασσάμενος,
 Αἰδουσιθεῖς τε σέβας πολιῶν καὶ σεμνὰ γένηια
 Οὐ νηκουσθήσει σὼν ὑποθημοσυνῶν
 Πειθοῖ θελξινόφω κηλούμενος. Ἄλλὰ τοι ὄρα*
 200 *Πιτηρὸν ἐῶντι θεῶν ἄρμα καθιπτάμεναι.*

189 *φιλέεις* Aldus, Muncher corr. || 191 *ελικωνιάδων* Aldus | *Ἐλληνικόν*
 Sathas || 192 *ὀρπήκεσσι* Didot, Legrand, Muncher || 193 *εὐπρεπὲς* Sathas
 || 194 *ικέλην* Aldus, Legrand corr. || 196 *κορυφᾶς* Sathas || 200 *ἔων* ιι Sathas

Σ Η Μ Ε Ι Ω Σ Ε Ι Σ

- στ. 1. Ἐν ἡ ἐκφρασίς «*θεοὶ καὶ δαίμονες*» δὲν ἦτο τόσον συχνή, θά ἦτο δυνα-
 τή ἢ διόρθωσις: «*κὰν δαίμοσιν ἤρωσ*»· δαίμονες=σι ψυχαὶ τῶν τοῦ χρο-
 σοῦ αἰῶνος ἀνθρώπων, καθ' Ἡσίοδον, Ἔργ. καὶ Ἡμ. 121.—Ἡρώς=
 divus ὡς καὶ παρὰ Δίῳ κ. 56.41.
- στ. 6. Ἡ λέξις *ψυχοφρυῆς* (= ὁ ἔχων τὴν φρυῆν τῆς ψυχῆς, ὁ πνευματικός, ὁ ἐκ
 πνεύματος) οὐδαμοῦ ἀπαντᾶται παρ' ἀρχαίοις καὶ μεταγενεστέροις. Προ-
 φανῶς συνετέθη ὑπὸ τοῦ Μουσοῦρου.
- στ. 7. Ἡ ἔννοια τοῦ βιβλίου εἰς τὴν λέξιν *τεθχος* μετὰ τοὺς Ἀλεξανδρινούς.
 (Caesarius, Patrologia Graeca 38, στ. 1041)
- στ. 9. *Κοσμοτέχνης* = ὁ Θεός. Ἡ λέξις ὀφίλειται εἰς τὸν Συνέσιον (370 - 413
 μ.Χ.) ὕμνος τρίτος, σελ. 327 D, στίχ. 424 (Ἐκδοσις Dionysii Petavii,
 Παρίσιος 1631.)—*Ὀλυμπος ἐνταῦθα* μὲ τὴν σημασίαν τοῦ οὐρανοῦ, στε-
 ρεώματος (πρβλ. Voss ἐν σελ. 586 τῶν Γεωργικῶν τοῦ Βιργιλίου. 3.261).
 —*Πτύξ*=(μεταφορικ.) ἰδεατὴ πτύχωσις τοῦ στερεώματος, ἀστήρ ὡς καὶ
 παρ' Εὐριπίδῃ, Ὀρέστ. 1631: ἐν αἰθέρος πτυχᾶς· Ἐλένη 44: ἐν πτυ-
 χαισιν αἰθέρος. Ἐμφανῆς ἡ σχέσις πρὸς τὸν 84ον στίχον τῶν Φοινισ-
 σῶν: «*Ζεῦ, φαιενᾶς οὐρανοῦ ναίων πτυχᾶς*». Εἰς τοὺς στ. 9 - 18 γίνεται
 λόγος περὶ τοῦ πλανητικοῦ συστήματος· ἀναφέρεται εἰς τὸν τοῦ Πλάτω-
 νος διάλογον «*Τίμαιον*», ὅπου, ὡς γνωστόν, ἐκφράζεται περὶ δημιουρ-
 γίας θεωρία. Ἡ ἀνωτέρω μεταφορὰ, συχνοτάτη παρ' Εὐριπίδῃ, δὲν ἐκ-
 πλήσσει ἀπαντωμένη εἰς τὸν Μουσοῦρον πρῶτον κριτικὸν ἐκδότην αὐ-
 τοῦ. (Πρβλ. Εὐριπίδην, ἔκδ. Kirchhoff (Βερολίνου, 1855), τόμ. I, πρῶ-
 λος, σελ. 11, καὶ Legrand, B.H., τόμ. I, σελ. CXIII.)

- στ. 15. Ἡ χρῆσις τῆς *κελεύθου* πρὸς δῆλωσιν τροχιάς ἀστέρος παρὰ Σοφοκλεῖ, Τραχίν. 131 καὶ Εὐριπίδῃ, Ἑλένη 343.
- στ. 18. Ἐξανύω· συχνωτάτη λέξις τοῦ Εὐριπίδου· Φοιν. 164, Τρω. 232, Ἰφ. ἐν Ταύρ. 897.—Βαρδίων· τύπος οὐχὶ εἰθισμένος, ὃν ὁ Μουσούρος πιθανῶς παρέλαβε ἀπὸ τὸν Ἡσυχίου, ὅπου ὁμοίως σήμερον ἀναγινώσκειται βαρδίων. (Πρβλ. M e n g e, σελ. 76.) Συνήθως ὁ συγκριτικὸς τύπος εἶναι βαρδύτερος (καὶ βαρδύτερος), σπανίως ποιητικὸς βαρδίων (οὐχὶ βαρδίων) ἐν Ἡσιόδ. Ἔργ. κ. Ἡμ. 526.
- στ. 19 - 20. Οἱ στίχοι ἀναφέρονται εἰς τὸ «Συμπόσιον».
- στ. 21 - 22. Ἡ ἀναφορά εἰς τὸν «Φαίδωνα».
- στ. 23. Ὀργανογείτων· ἡ λέξις δὲν ἀπαντᾶται οὔτε παρ' ἀρχαίοις, οὔτε παρὰ βυζαντινοῖς· φαίνεται, ὅτι ἐδημιουργήθη ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ καὶ ἡ σημασία τῆς (ἐπιθετικῆ) εἶναι ὁ γείτων τῶν οὐρανίων, ὁ ὅμοιος τοῖς οὐρανόις· ὁ θεϊκός.—Οἱ στίχοι 23 - 27 ὁμιλοῦν περὶ τῆς «Πολιτείας».
- στ. 27. Καὶ παρ' Ἡσιόδῳ ἐν Ἔργ. κ. Ἡμ. ἡ Αἰδώς συνάπτεται τῇ Νεμέσει.
- στ. 31. Κράτος γαίης· καὶ ἐν Θουκ. VIII 24. 1.
- στ. 33. Κερατηφόρος· σπάνιος τύπος ἀντὶ τοῦ κερατφόρος. Ἀπαντᾶται παρὰ Φαίσιω, σχόλ. Πινδάρου Π. 4, 28.
- στ. 38. Τόθ'· τότε μᾶλλον καὶ οὐχὶ τόθι λόγῳ τῆς εἰς τὸν στ. 35 ὑπάρξεως τοῦ κείθι. Ὁ M e n g e πρὸς διάκρισιν ἐγγραψε τότ' ἀπαράδεκτον βεβαίως διὰ τὸ φθογγικὸν πάθος.
- στ. 43. Τηλεθόον· συνάπτεται μετὰ τὸν καλοῦ ἐν Ὀμήρ. Ἰλιάδ. P 55.
- στ. 44 - 45. Καὶ ἐν Ἰλιάδι Y 58 ἡ λέξις ἀπειροσίη ὡς ἐπίθετον τῆς γῆς.—Ἐσοσῆνα· ἡ λέξις (ὄνομαστ. ἐσσήν) δὲν ἀπαντᾶται παρὰ τοῖς Ἀττικοῖς. Ὁ Μουσούρος πιθανῶς παρέλαβε αὐτὴν ἐκ τοῦ Ἡσυχίου καὶ τοῦ Μεγ. Ἐτυμολογικοῦ, ὅπου ἐρμηνεύεται παρ' Ἡσυχίῳ μέν: «βασιλεὺς, ἡγεμών», ἐν Μεγ. Ἐτυμ. δέ: «ὁ βασιλεὺς κατ' Ἐφεισίους ἀπὸ μεταφορᾶς τοῦ μελισσῶν βασιλέως». Ἀλλὰ καὶ Ζωναρᾶς καὶ Σοῦτῆς παρὰδίδου ὁσαύτως, καὶ Θεόγνωστος ἐν Cramerii Anecdotis, τόμ. 2, σελ. 7, 14 Ἡ σχέσις μετὰ τὰς μελισσᾶς προῆλθεν ἐκ παρετυμολογίας τῆς λέξεως ἐκ τοῦ ἔσμος (= τὸ σμήνος, ευνήθως τῶν μελισσῶν), τὸ ὁποῖον ὁμοίως νῦν λαμβάνει πάντοτε δασεῖαν. Ἡ λέξις δὲν φαίνεται ἑλληνικῆς ῥιζῆς ὡς ὁ T i t t m a n n παρετήρησε (πρβλ. Θησαυρὸν Σ τ ε φ ᾶ ν ο υ ἐν λ.), σχεσιν ἔχουσα μᾶλλον τῷ ἑβραϊκῷ *hoschen* καὶ τῷ χαλδαϊκῷ *hasin* (= δυνατός, potens) — Ὀλύμπου· καὶ πάλιν μετὰ τὴν ἔννοιαν τοῦ οὐρανοῦ.
- στ. 49. Ἀνάμιθρον· ἡ σύγχρονος ἔννοια μόνον παρὰ βυζαντινοῖς. (Πρβλ. Λεξικὸν Σοφοκλέους.)
- στ. 52. Ζηνὸς ἐπιχθονίου· πρόκειται περὶ τοῦ Λέοντος.
- στ. 54. Τιμήντα γέρα· καὶ ἐν Ὀμ. Ὀδυσ. α 312 ὑπάρχει τὸ τιμῆν ὡς ἐπίθετον τοῦ δώρου.
- στ. 55. Τὸ περὶ κῆρι (= ἐκ βῆθους καρδίας) συχνότατον περ' Ὀμήρῳ. Μετὰ τοῦ ρῆμ. φιλεῖν ἐν Ἰλ. N 430 καὶ ἀλλαχοῦ.
- στ. 60. Τὸ ἐπίθετον τριπροσωποφανῆς φαίνεται καὶ αὐτὸ δημιουργηθὲν ὑπὸ τοῦ Μουσούρου, ἀντὶ τοῦ συνήθους τριπρόσωπος. Τριπροσωποφανῆ θεὸν ὀνομάζει τὸν Ἰανόν, ἃν καὶ δὲν μυθολογεῖται οὗτος ὡς τριπροσωπος, ἀλλὰ συνήθως ὡς διπρόσωπος καὶ σπανίως τετραπρόσωπος (quadrifrons)· Ἐν τοῖς στ. 55 - 64 ὁμιλεῖ περὶ τοῦ διασήμου Ἰανοῦ ἢ Ἰωάννου Λασκάρεως (1445 - 1535), ὅστις ὑπῆρξεν ἐκ τῶν ἐπιφανεστέρων ἀνδρῶν τῶν

- γραμμάτων, ἀκόμη δὲ καὶ τῆς πολιτικῆς τῆς ἐποχῆς. (Περὶ τοῦ ἀνδρὸς ὁ Ιονίους ἐν *Elogiis*, ὁ Boegner, *De doctis hominibus Graecis in Italia*, ὁ Boerje Knoes, *Un ambassadeur de l' Hellénisme-Ianus Lascaris - et la tradition gréco-byzantine dans l' humanisme français*, Upsala, 1945, καὶ ὁ Legrand ἐν *Bibliographie Hellénique*, [τόμ. I, σελ. CXXXI - CLXII].) Οἱ στίχοι αὐτοὶ κατέστησαν γνωστότατοι διὰ τὴν ἐξ αὐτῶν πληροφορίαν, καθ' ἣν ὁ Ἰ. Λάσκαρις ὑπῆρξεν ὁ διδάσκαλος τοῦ νεοῦ Μουσούρου ἐλθόντος εἰς Ἰταλίαν.
- στ. 63. *Στεῖνος*· καὶ ἐν Ὀμ. Ἰλ. Ψ 419: «στεῖνος ὁδοῦ».
- στ. 67. *Βεμβιάδης* εἶναι ὁ περιβόητος Πέτρος Bembo (1470 - 1547), ἰδιαιτεροὺς γραμματεὺς τοῦ πάπα Λέοντος καὶ μυστικοσύμβουλος, εἰς τῶν ἐξοχωτέρων συγγραφέων τῆς Ἀναγεννήσεως, ἄριστος φιλόλογος καὶ συνεργάτης τοῦ Ἄλδου. (Περὶ τοῦ ἀνδρὸς ὄρα: Spingarn, *History of Criticism in the Renaissance*, ἔκδοσις β' ἐν Ν. Ὑόρκῃ, 1906, Symonds, *Renaissance in Italy*, Λονδίνον, 1881, Trabalza, *Storia della grammatica italiana*, Πάδουα, 1908.)
- στ. 69. *Μελεδήματα θυμοῦ*· ὁμοίως ἐν Ὀμ. Ἰλ. Ψ 62.—Καὶ Κόϊντος Σμυρναῖος ἐν 2. 85 συνάπτει τὸ πορφύρειν τῷ θυμῷ.
- στ. 71. Καταφανῆς ἢ ἐπίδρασις εἰς τὸν στίχον τοῦ ὁμηρικῶ: «ἐπὴν ἔλθῃτε Διὸς τ' ἐς ὄπα», Ἰλ. Ο 147.
- στ. 81. *Ῥήγεια πορφύρεα* (= σκοτεινόχρωμα, βαρύτερα ὑφάσματα, ἐνδύματα) ἐν Ὀμ. Ὀδ. δ 297· ὁ αὐτὸς στίχος καὶ ἐν Ἰλ. Ω 645.
- στ. 81. *Μαλερόν* ὡς ἐπίθετον τοῦ πυρός ἐν Ὀμ. Ἰλ. I 242, Y 316. — *Ἀλλοπροσάλλον* συχρὸν ἐπίθετον τοῦ Ἄρεως παρ' Ὀμήρω· Ἰλ. E 831, 889.
- στ. 83. *Εὐγάναι ἀροῦραι* εἶναι λοφώδης περὶ τῆς Βενετίας νοτιοδυτικῶς τῆς Παδοῦς. Ἐνταῦθα λαμβάνονται μὲ πολὺ εὐρυτέραν τὴν ἔννοιαν πάσης τῆς Ἰταλίας νοσημένης, ἐκλέγεται δὲ ἴσως ἡ ὀνομασία αὕτη διὰ τὸ φωνητικῶς συγγενὲς πρὸς τὸ εὐγενεῖς. Ἐν τοῖς στίχοις 81 - 98 ὁ ποιητὴς καλεῖ τὸν Πάπαν νὰ εἰρηνεύσῃ τοὺς χριστιανικοὺς λαοὺς, οἱ ὅποιοι ἀγωνιστικὸν ἔχοντες στίβον τὴν Ἰταλίαν ἐμάχοντο μεταξὺ τῶν ἀρχῆς ἀναγομένης εἰς τὸ ἔτος 1494, ὅπότε ὁ Κάρολος Η' τῆς Γαλλίας ἤξίωσε τὴν διαδοχὴν τοῦ Ἀνδραγαυικοῦ οἴκου καταλαβὼν τὸ βασίλειον τῆς Νεαπόλεως. Τῷ 1509 ἐγένετο ἡ συνθήκη τοῦ Καμπραι (Γαλλία, Γερμανία, Ἰσπανία κ.τ.λ. κατὰ Βενετίας), ἡ ὁποία δι' ἐπιδεξίαν ἐνετικῆς πολιτικῆς μετετρέπη εἰς τὴν Ἱερὰν συμμαχίαν πρὸς ἐκδίωξιν τῶν Γάλλων ἀπὸ τῆς Ἰταλίας. Παρὰ τὴν ἐπιτευχθεῖσαν ἐκκένωσιν τῆς Ἰταλίας, αὕτη μετ' ὀλίγον ἐγένετο θέατρον νέων μαχῶν μεταξὺ Γερμανῶν καὶ Γάλλων.
- στ. 85. *Θηλυτερῶν*· λέξις προφανέστατα εἰλημμένη ἐκ τοῦ Ἑουσίου, ὅπου: «θηλυτεραί· αἱ γυναῖκες», μὴ ἀπαντῶσα παρὰ τοῖς Ἀττικοῖς.
- στ. 87. *Ὀλόη*· ἐπίθετον τοῦ πυρός ἐν Ὀμ. Ὀδ. μ 68
- στ. 88. *Ἀγρονόμων* = ἀγροῦτων.
- στ. 91. *Λίθοις κατορυχέσιν*· εἰλημμένον ἐκ τῆς Ὀδυσ. ι 185: «κατορυχέσσι λίθοισιν». Ἀριστοφάνειος ὁμοίως ἢ ἰδέα τῶν στ. 93 - 94, (Εἰρήνη 222 κ.έ.).
- στ. 97. *Βοιροδόωρον*· ἐπίθετον τῆς εἰρήνης ἐκ τῆς Ἀριστοφάνους Εἰρήνης 520.
- στ. 99. *Ἐπιπροϊάπτω*· παρ' ἀρχαίως ἀνευ τῆς ἐπί
- στ. 100. *Τουρκογενεῖς* ὀνομάζονται τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ Μουσούρου οἱ τουρκικῆς καταγωγῆς λαοί. — *Αἰνολύκων*· (αἰνός + λύκος > αἰνολύκος = δεινός, χαλεπὸς λύκος). Λέξις ἀσφαλῶς συντεθεισα ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ.

- στ. 104. *Θεοτόκου*: Θεοτόκου κατὰ μετρικὴν παραχώρησιν.
- στ. 106. *Μυρία φθλα*: ἐν Ἰλιάδος Ρ 220 τὸ αὐτό.
- στ. 107. Ποῖον λαὸν ἔννοεῖ ὁ Μουσούρος ὁμιλῶν περὶ «*Κελτῶν*» εἶναι δυσδιάγνωστον. Πιθανῶς πρόκειται περὶ τῶν Γάλλων, οἵτινες ὅμως εἰχον ὀλιγώτερον κελτικὸν αἷμα ἢ γερμανικόν. Ἴσως καὶ περὶ τῶν κατοίκων τῶν Κάτω Χωρῶν, ἐν αἷς διετηρήθησαν ἐπὶ μακρότερον τὰ κελτικὰ φύλα, χωρὶς νὰ φημίζονται ὅμως ἰδιαιτέρως διὰ τὸ ἱππικόν.
- στ. 108. *Πρώσιν*: ὀνομαστ. πρῶν (= ὕψωμα, ὄρος;), πληθ. πρῶνες καὶ πρῶνες παρ' Ὀμήρω.
- στ. 110. Ὁ ἔλβετικὸς στρατὸς ἔχαιρε μεγάλης φήμης μετὰ τὰς κατὰ τῶν Βουργουνδίων νίκας ἐν Βά, Μορά (1476), Νανού (1477), ηὐξήθη δὲ περισσότερο διὰ τῆς εὐρύσεως τῆς ἔλβετικῆς δημοσπονδίας (1181, 1501, 1513).
- στ. 111. Εἰς τὸν στίχον αὐτὸν ἀναφέρεται τοιοῦτος τοῦ Jacobi Schopperi Bibracensis περὶ τῶν Γερμανῶν: «Μουσούρος δ' ἀνδρογίγαντας ἔφη», ἐκ τοῦ ποιήματος «Γερμανίας περιήγησις» εὐρισκομένου εἰς M. C r u s i i, Germanograecia, (Βασιλεία 1585), βιβλίον IV, σελ. 140.
- στ. 113 - 114. Καὶ πάλιν ὁ λόγος περὶ τῶν πολέμων ἐν Ἰταλίᾳ.
- στ. 118. Ὁ στίχος ἔχει καταφανῆ σχέσιν μετὰ τὸν τῆς Ἰλιάδος Β 352: «*Αργεῖοι Τρώεσσι... κήρα φέροντες*».
- στ. 119. Ὁ ἴδιος Ὀμηρος ὀνομάζει τοὺς Παίονας *ἀγκυλοτόξους* ἐν Ἰλ. Β 848, Κ 428. Ὁ Μουσούρος χρησιμοποῖ τὸ ὁμηρικὸν ἐπίθετον ἀναφέρεται βεβαίως εἰς τοὺς Οὐγγρους κ. ἄ. συγχρόνους τοῦ κατοίκους τῆς ἀρχαίας Παιονίας.
- στ. 120. «*Οἵτινες συχνὰ βρέχουν τὰς χεῖράς των μετὰ τουρκικὸν οἶμα*.»
- στ. 121. Ἐν τῷ α τῆς Ὀδυσσεΐας, στ. 72: «*Φόρυκνος ἄλός μεδοντος*». Ἡ σύνθεσις μετὰ τοῦ ἄρχι — ὀφείλεται εἰς τὸν Μουσούρον.
- στ. 123. *Μεγαλήτεες*: ἐπίθετον τῆς νηὸς καὶ παρ' Ὀμήρω ἐν Ἰλ. Θ 222, Λ 5,600.
- στ. 128. *Νόστιμον φέγγος*: φαίνεται νὰ ἔχη σχέσιν πρὸς τὸ «*νόστιμον φάος*» τοῦ Αἰσχύλου (Πέρσαι 261).
- στ. 131. Τὸ *αἴρειν* μετὰ τοῦ *θάρσους* ἐκ τῆς Ἰφιγενείας ἐν Ἀυλίδι τοῦ Εὐριπίδου 1598.
- στ. 133. *Ἐλεύθερον ἤμαρ* ἐκ τῆς Ἰλιάδος Ζ 455 εἰλημμένον.
- στ. 135. Ἐν Ὀμ. Ἰλ. Φ 501: «*κρατερῆφι βίηφιν*».
- στ. 145. *Καθ' ὁδόν*: φαίνεται, ὅτι ὁ ποιητὴς ἔχει κατὰ νοῦν εἰκόνα ἀδόντων ἀνὰ τὰς ὁδοὺς καὶ ὄρχουμένων συγχρόνων του. Ἐχομεν δηλαδὴ στοιχεῖον ἐνταῦθα ἐκ τῆς συγχρόνου τοῦ ποιητοῦ ζωῆς ἀναφυόμενον ἐν μέσῳ τῆς ἀρχαιοπρεπείας τοῦ ποιήματος.
- στ. 148. *Λίκη*: αὕτη, ἄλλως Ἀστραία, ἦτο θυγάτηρ τῆς Θέμιδος καὶ τοῦ Διός, οὐχὶ δὲ τοῦ Ἀστραίου ὡς ἐν τῷ στίχῳ τοῦτ' λέγεται. Ὁ ποιητὴς προφανῶς ἐρειδόμενος ἐπὶ τῆς ὁμοιότητος τῶν ὀνομάτων τὴν Δίκην λέγει θυγατέρα τοῦ Ἀστραίου.
- στ. 162. *Λόγων ὀργυίων* = τῆς ἀρχαίας παιδείας.
- στ. 164. *Νηιάδων προχαῖς*: πιθανῶς πρόκειται περὶ ὄχθης καὶ οὐχὶ περὶ ἐκβολῆς ποταμίων ὑδάτων, ἀφ' οὗ ὁ Τίβερις ἐβάλλει οὐχὶ πλησίον τῆς Ῥώμης. Κατὰ δὲ τὸν στ. 161 ἐν Ῥώμῃ λέγει ὁ ποιητὴς πρὸς τὸν Λέοντα νὰ «*κατονάσση*» τοὺς «*πρωθήβας*» καὶ νὰ ἰδρῦση τὴν Ἀκαδη-

- μειαν. (Περί τῆς ἰδρύσεως αὐτῆς πρβλ. Ἰ. Καλιτσουνάκιν ἐν «Ἀθηνᾶ» ὡς ἄν. καὶ Θ. Δούκα ἐν «Travels in various countries...», σελ. 5 κ. ἔ. Ὅρα βιβλιογραφίαν Μ. Μανουσάκα ἐν σελ. 332 τῆς Ἐπετηρίδος Ἑταιρείας Κρητικῶν Σπουδῶν, τόμ. Β', 1939.)
- στ. 165. Ὁ τύπος *Ἐκαδημείη* σπάνιος· ἀπαντᾷ εἰς Διογένην Λαέρτιον 3.7,8.
- στ. 166. *Ζῆλος* = ἄμιλλα.
- στ. 168. Ὁ στίχος ἀναφέρεται εἰς τὴν περὶ ἐκμαιεύσεως σωκρατικὴν διδασκαλίαν.
- στ. 172. *Φωτός*· ἀντὶ φάους. Ὁ τύπος δὲν ἀπαντᾷ παρὰ ποιηταῖς· ἐνίοτε παρὰ πεζογράφοις, Πλάτ. Πολ. 518 Α.
- στ. 173. *Αὔθις*· προφανῶς ὁ ποιητὴς ἀναφέρεται εἰς τὸν χρυσοῦν αἰῶνα τοῦ Αὐγούστου.
- στ. 175. *Κλέος*· *σὺβρανόμηκες*· τὸ αὐτὸ ἐν Ἀριστοφάνους Νεφέλαις 459.
- στ. 176. *Ὑπερβόρειοι*· ἐλέγοντο οἱ Κέλται. Ἐνταῦθα βεβαίως δὲν πρόκειται περὶ αὐτῶν· ἡ λέξις πρέπει νὰ ἐρμηνευθῇ κυριολεκτικῶς.
- στ. 181. Πατὴρ τοῦ Λέοντος ἦτο ὁ Λαυρέντιος τῶν Μεδίκων. — Προπάππων = προγόνων.
- στ. 183. *Βάξις κακῆ*· σαφῆς ἀναφορὰ εἰς τὸν Ἀλέξανδρον Γ' Βοργιαν.
- στ. 190. *Ταλαύρινον*· δημηρικὸν ἐπίθετον τοῦ Ἄρως· Ἰλ. Ε 289, Υ 78.
- στ. 191. *Ἑλλήνιον ἄλοος*· *Ἐλικωνιάδων* = ἡ ἑλληνικὴ παιδεία.
- στ. 192. *Ὁρπήκεσσι*· ἐννοοῦνται οἱ μέλλοντες μαθηταὶ τῆς Ἀκαδημίας.

Γ. Μ. ΣΗΦΑΚΗΣ